

Stockholms
universitet

Kriminologiska institutionen

“Hade jag gjort abort, då hade jag
fan inte levt idag – säkert!”

Kvinnors erfarenheter av upphörande med brott

Examensarbete för masterexamen i kriminologi 30 hp

Kriminologi
Avancerad nivå
Vårterminen 2014
Robin Kristensson

Sammanfattning

Genom kvalitativa intervjuer med sex kvinnor i olika åldrar som alla upphört med en kriminell livsstil syftar studien till att skapa förståelse för faktorer som spelar in på kvinnors upphörande med kriminalitet. Särskilt fokus läggs vid om och hur genus- och åldersnormer inverkar på kvinnors upphörandeprocesser.

Kontakten med kvinnorna togs genom kontaktpersoner på stödorganisationer för människor som önskar ta sig ur en kriminell livsstil. Intervjuerna genomfördes även på sådana stödorganisationer. Intervjuerna är av tematiskt öppen karaktär och har en aktiv ansats. Sammanlagt genererade de mer än 14 timmars inspelat material.

För att skapa förståelse för kvinnornas upphörandeprocesser kombineras Giordanos (2014) teori om kognitiv förändring med ett resursperspektiv inspirerat av alkohol- och drogforskningslitteraturen. För att fördjupa förståelsen används ett intersektionellt perspektiv på genus- och åldersnormer, influerat av Landers (2003; 2014) perspektiv på normativ femininitet och åldrande samt Carlssons (2013) åldersgraderade maskulinitetsperspektiv.

Resultaten visar att kvinnorna ständigt förhållit sig till ett femininitetsideal i sina liv. De har även varit mycket medvetna om att de avvikit ifrån idealet på grund av sitt narkotikamissbruk och brottslighet i övrigt. Flera av kvinnorna tillskriver graviditet stor betydelse för upphörandet. Upphörandeprocessens komplexitet visar sig emellertid då graviditeter på inget vis är en garant för en kognitiv förändring och upphörande. Graviditet är mycket starkt kopplat till normativ femininitet genom moderskapet. Att bli mödrar definierades därför av kvinnorna som något önskvärt, och sågs som en bra möjlighet att förändra sig till det bättre. Det kan också ha uppfattats som nödvändigt att förändra sig till det bättre, eftersom kvinnorna annars riskerat att uppfattas som dåliga mödrar, vilket kan vara förödande för femininitetsprojektet. Genusnormer har således spelat avgörande roll i kvinnornas upphörandeprocesser. När det gäller åldersnormer är resultaten inte lika tydliga. Kvinnorna antyder aldrig att deras egen ålder påverkade beslutet att behålla barnen. Vidare menar de att de inte vuxit eller mognat ifrån sina gamla handlingsmönster och beteenden. De gör heller inga kopplingar mellan den kriminella livsstilen och ungdomlighet. Att åldersnormernas roll inte tillskrivs betydelse i kvinnornas berättelser om upphörandeprocessen kan bero på att den kriminella livsstilen alltid inneburit att kvinnorna avvikit från ”det normala”, oavsett ålder.

Nyckelord: Upphörande, intersektionalitet, genusnormer, åldersnormer, graviditet.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.1 Bakgrund.....	1
2. Syfte och frågeställningar.....	3
3. Tidigare forskning.....	4
3.1 Forskningsläget inom upphörandekriminologin.....	4
3.2 Livsförloppsstudier om individers upphörande med brott.....	5
3.2.1 Faktorer bakom mäns upphörande med brottslighet.....	5
3.2.2 Skillnader i självuppfattning mellan persistenta och upphörare.....	6
3.3 Livsförloppsforskning på kvinnor.....	7
3.4 Narkotikans inverkan på upphörandeprocessen.....	8
3.5 Åldersgraderade genusnormers påverkan på mäns upphörande.....	9
3.6 Genus- och åldersnormers betydelse för narkotikabrukande kvinnor.....	10
4. Teoretiska utgångspunkter.....	10
4.1 Teorin om kognitiv förändring.....	11
4.2 Resursperspektivet och det begränsade handlingsutrymmet.....	12
4.3 Om maskulinitetsnormer och dess åldersgradering.....	12
4.4 Normativ femininitet och femininitetsgörande.....	14
4.4.1 Åldrande och normativ femininitet.....	14
4.5 Teoriernas implikationer för analysen.....	15
5. Insamlingsmetod.....	17
5.1 Kvalitativa intervjuer.....	17
5.1.1 Livshistorieintervjuer med aktiv ansats.....	18
5.2 Kontaktskapandet med kvinnorna.....	19
5.3 Om maktförhållandet under intervjuerna.....	21
5.4 Intervjusituationerna.....	22
5.4.1 Kvinnornas upplevelser av intervjusituationerna.....	23

5.5 Studiens begränsningar	24
5.6 Forskningsetiska överväganden	25
6. Analysmetod.....	26
7. Resultat och analys.....	28
7.1 Kvinnor i en mansvärld	28
7.2 Upphörandeprocessens förutsättningar	31
7.2.1 Narkotikans roll i kvinnornas kriminella livsstilar.....	32
7.2.2 Graviditet som tillfälle till förändring	33
7.2.3 Andra tillfällen till förändring	35
7.3 Genus- och åldersnormers inverkan på kvinnornas upphörande	37
8. Diskussion och slutsats.....	40
8.1 Slutsats	43
9. Avslutande kommentar med uppslag till vidare forskning	44
Litteraturförteckning	45
Appendix	49
Bilaga 1 - Intervjuteman.....	49
Bilaga 2 - Materialöversikt.....	50

1. Inledning

Alla är äldre nu

Och ser efter varann

Dom har molnen i famnen

Men du skriver ord som MORD i handen

(Ur ”*Atombomb*”, av Håkan Hellström 2000)

1.1 Bakgrund

Kriminologin har genom historien främst riktat in sig på forskning och förklaringar till varför människor begår brott snarare än att fokusera på varför de flesta av oss inte gör det. Än mindre uppmärksamhet har ägnats åt frågan om upphörande med brott (Laub & Sampson 2003: 13). Undantag från denna regel har dock förekommit. Matza (1964: 22) riktade tidigt skarp kritik mot den kriminologiska teoribildningen då han bland annat poängterade att de flesta teorier helt saknar dimensionen mognad, som han menade var central för att förstå varför de flesta människor som begår brott i ungdomen slutar med det när de vuxit upp. Problemet låg såväl hos biologiskt grundade teorier, som inte kunde förklara vad för slags kroppslig förändring som låg bakom upphörandefenomenet, som hos sociologiska teorier som inte heller pekade på vad i den sociala mognadsprocessen som kunde förklara upphörande (Matza 1964: 22-25). Citatet som inleder detta kapitel är ett utdrag ur Håkan Hellströms låt *Atombomb*. Låten handlar om att (inte) växa upp från ungdomen och bli vuxen. Mycket av den här studien kommer att ägnas åt mognadsprocessen och dess inverkan på kriminalitet över livsförloppet. Mognad är ett komplext begrepp och ska här inte ses som synonymt med ålder. Det kan emellertid kopplas till föreställningen om livsmanus, som grovt förenklat går ut på att vi förväntas gå igenom vissa faser, som att bilda familj, skaffa egen bostad och fast arbete, vid en viss ålder för att leva normala, mogna liv (Lander 2014: 4-5; Kåks 2009: 37-39).

Den forskningsgren som ägnat uppmärksamhet åt vad som får människor som begår brott att sluta med det är upphörandekriminologin (*Desistance Criminology*). Forskningsområdet fick ett uppsving under slutet av 1900-talet tack vare utvecklingen av en annan, nära besläktad forskningsgren: livsförloppskriminologin (*Life-Course Criminology*) (Laub & Sampson 2003: 15-17). Denna forskningsgren inhyser en mängd olika och på många sätt motstridiga teoretiska perspektiv och det är vedertaget att dela upp teorier på området i två grupper: statiska och dynamiska teorier (Carlsson 2014: 26-27). Gemensamt för båda är ett fokus på att undersöka förändring och kontinuitet inom individer över tid, vilket innebär att fokus ligger

på att följa enskilda individer för att se hur deras livsförlopp utvecklas. Statiska teorier¹ förklarar brottsligheten med bakomliggande faktorer som visar sig tidigt hos individer och sedan ligger relativt konstanta över livsförloppet. Till denna grupp hör teoretiker som Gottfredson och Hirschi (1990), Farrington (1995; 2005) samt Moffitt (1993) (Block & Carr 2012: 99-100; Farrington, Piquero & Jennings 2013: vii). Dynamiska teorier ser istället brottsligheten som föränderlig och svår att förutsäga eftersom individen själv förändras med tiden och händelser under hela livsförloppet spelar roll för brottsaktiviteten. Bland de främsta företrädarna för detta perspektiv finns forskarparet Laub och Sampson (2003) (Block & Carr 2012: 99-100, 102).

Både statiska och dynamiska livsförloppsteoretiker fokuserar ofta på den grupp av individer som begår många och allvarliga brott, kommit långt i den kriminella karriären och lever i vad som kan benämnas kriminella livsstilar² (Farrington 2003: 221-222). I forskningen om kriminella karriärer är start, fortsättande, eskalerande och upphörande viktiga inslag. Emellertid har forskare inom livsförloppskriminologin mest fokuserat på att förstå varför människor, och då nästan uteslutande män, startar kriminella karriärer. Det har även forskats mycket på processerna bakom fortsättande och eskalerande, medan upphörandeprocessen ägnats mindre uppmärksamhet (Laub & Sampson 2001: 1-2, 4-5; 2003: 17; Loeber & LeBlanc 1990: 407; Farrington 1986: 221-223). Forskningens fokus på män har genom historien försvarats med att betydligt fler män än kvinnor begår brott, samt att de kvinnor som begår brott inte är lika brottsaktiva som männen är. Detta förhållningssätt förekommer även idag (se t.ex. Carlsson 2013: 668-669). Det är emellertid problematiskt att behandla brottsligheten som en manssak. Inte för att de nämnda påståendena om mäns brottsaktivitet skulle vara felaktiga, utan för att dessa påståenden gör det intressant att studera brottsaktiva kvinnors livsförlopp för att undersöka hur dessa liknar eller skiljer sig ifrån männens. Dessutom har forskning visat att kvinnor spelar en central roll i mäns kriminella livsstilar (Kristensson 2011: 26-27). På samma sätt spelar män centrala roller i kvinnors kriminella livsstilar. Brottsaktiva män och kvinnor som, i linje med vad som anses vara normalt i vårt samhälle, strävar efter heterosexuell monogami dras till individer av det motsatta könet och lever tillsammans i en avvikande, kriminell subkultur. Att de brottsaktiva

¹ Benämningen statiska teorier är något olycklig eftersom teoriinriktningen trots sitt namn fokuserar på att förklara kontinuitet och förändring. Dessa teorier ska alltså ses som statiska i relation till de dynamiska teorierna.

² Det är även brukligt att tala om ett "kriminella karriärer-paradigm" (Farrington 2003: 221, min översättning) inom livsförloppsforskningen. Jag använder begreppet kriminella livsstilar som en benämning på en livsstil där tillvaron till stor del cirkulerar kring illegalt narkotikaintag och annan brottslighet.

kvinnorna är få till antalet spelar mindre roll. De är en del av den kriminella världen. Att brottslighet disproportionerligt begås av män reducerar inte den kriminella livsstilen till en manssak, även om forskningen tenderar att göra just det.

Föreliggande studie ämnar bidra med förståelse till kvinnors kriminella livsstilar och vägar ur dessa. Detta genom att undersöka frågan om varför kvinnor slutar att begå brott: vilka händelser i livet menar kvinnorna själva är avgörande för att kunna upphöra med brottslighet? Vilken roll spelar genus- och åldersnormer i denna process?

2. Syfte och frågeställningar

Som framgår av inledningen ägnas studien åt frågan om varför kvinnor som lever i kriminalitet och missbruk slutar att begå brott. Min studie ska avgränsas till att behandla just utgångarna ur kriminella livsstilar, det vill säga faktorer som spelar in när individer upphör med kriminalitet. Upphörandet med en kriminell livsstil ses ofta som en process (se t.ex. Laub & Sampson 2003: 22). Det ska alltså inte uppfattas som något abrupt avslut som sker över en dag utan snarare som något som växer fram över tid³.

Studien har en genusinriktning, dels eftersom jag är intresserad av hur genusnormer påverkar individers brottsaktivitet, men också för att genusperspektiv är starkt eftersatt inom upphörandekriminologin. När väl genusperspektiv förekommer inom forskningsgrenen handlar det främst om maskulinitetsforskning på män, vilket gör att jag anser det både intressant och viktigt att ägna denna studie åt kvinnors brottslighet (Carlsson 2013: 662). Vidare har Carlsson (2013) visat att genusnormer verkar olika på individer under olika skeden i livet, vilket gör åldersaspekten (som även traditionellt är ett viktigt inslag i upphörandeforskning) högintressant. Ur intersektionell synvinkel ses ålder som en samhällselig strukturell position i likhet med kön, klass och etnicitet. En viktig skillnad är dock att ålder är mer flytande då samma individ förväntas ingå i olika ålderskategorier inom ramen för ett ”normalt” liv. Vi förväntas gå ifrån barndom via ungdom, medelålder och till ålderdom under livets gång och därmed växla mellan olika ålderskategorier. Med ålder följer därmed en

³ Ett av upphörandeforskningens stora problem är att definiera när någon har upphört med brottslighet. Maruna (2001: 23) menar att eftersom alla människor, även sådana som definieras som laglydiga, begår brott då och då kan vi egentligen inte veta att någon upphört med brottslighet förrän personen är död. Jag kommer dock runt detta definitionsdilemma genom att fokusera på den kriminella livsstilen som ett större socialt fenomen där tillvaron till stor del cirkulerar kring illegalt narkotikainlag och annan brottslighet. När jag diskuterar upphörande i min studie handlar det således om upphörande med en sådan kriminell livsstil, inte med brottslighet i strikt mening (se även Carlsson 2014: 40-41 samt Maruna 2001: 44).

förväntad förändringsprocess, där vi exempelvis förväntas ta mer ansvar för våra handlingar som vuxna än som ungdomar. När det gäller andra faktorer, som t.ex. kön, förväntas ingen förändring under livets gång⁴ (Lander 2014: 6).

Syftet med studien blir därmed att skapa förståelse för faktorer som spelar in på kvinnors upphörande med kriminalitet. Särskilt fokus kommer att läggas vid om och hur genusnormer och åldersnormer inverkar på kvinnors upphörandeprocesser. Studiens forskningsfrågor blir således:

- Vilka faktorer spelar in vid kvinnors upphörande med kriminella livsstilar?
- Hur kan upphörande med kriminella livsstilar förstås utifrån ett intersektionellt perspektiv på genus- och åldersnormer?

3. Tidigare forskning

I detta kapitel presenteras tidigare forskning om upphörande och kontinuitet i brott. Den tidigare forskningen diskuteras även i förhållande till min studie.

3.1 Forskningsläget inom upphörandekriminologin

I ett betänkande från statens offentliga utredningar redovisas att upphörandeprocessen när det gäller att lämna en kriminell livsstil ännu är relativt outforskad. Rapporten pekar på att samma trend som jag i bakgrundsavsnittet nämnde i förhållande till den internationella kriminologiska forskningstraditionen i stort även gäller för Sverige, dvs. att även svensk kriminologisk forskning ägnat betydligt mycket mer tid och resurser åt att skapa kunskap kring varför människor, och då nästan uteslutande män, börjar begå brott jämfört med varför de slutar (SOU 2010: 133). En nära besläktad fråga rör emellertid återfall i- eller upphörande med brott.

I en litteraturöversikt över forskningen om återfall i brott visar Nilsson (2003: 59-60) att forskningen främst inriktats på bakgrundsfaktorer som kön, ålder, medborgarskap, brottstyp och graden av tidigare kriminalitet. Att det blivit så förklarar Nilsson med att dessa faktorer på många sätt visat sig vara starkt kopplade till risken att återfalla i brott, men också för att dessa typer av registeruppgifter varit tillgängliga i brotts- och kriminalvårdsstatistiken. När det gäller brottstyp är det särskilt sannolikt att personer dömda för stöld- och narkotikabrott

⁴ Mer om detta under avsnittet 4.4.1 Åldrande och normativ femininitet.

återfaller i liknande brott. Yngre personer återfaller oftare än äldre och män något oftare än kvinnor. Det finns dock studier som även behandlar sociala faktorer. Dessa visar att risken att återfalla är högre för personer som har missbruksbakgrund, bostads- samt sysselsättningsrelaterade problem. Nilssons egen studie⁵ visar att tidigare brottsbelastning och fängelsestraff är starkt kopplat till återfall i brott. En förklaring till detta är att fängelsestraffet i sig reducerar fångens chans till ett konventionellt liv med legitim inkomst, och därmed bidrar till marginalisering och social exkludering. De sociala faktorerna utbildning, arbete, drogmissbruk och kriminellt umgänge är också kopplade till återfall i brott. Allra störst risk att återfalla i brott löper individer som har en ansamling av dessa problem (Nilsson 2003: 79-80, se även BRÅ 2012).

Forskning om återfall domineras av kvantitativa studier. Detsamma gäller för livsförloppsforskningen. I en nyutgiven genomgång av forskningsläget inom den skandinaviska livsförloppskriminologin poängterar Carlsson (2014: 17-21) att forskningen, med några få undantag, bedrivits med kvantitativa metoder och främst genom analyser av registerdata. Att det ser ut så kan bero på att de skandinaviska länderna har registerdata som är särskilt bra för livsförloppsstudier, med långa tidsserier samt omfattande och noggranna urval. Bristen på kvalitativa forskningsansatser är dock beklaglig eftersom vi endast genom sådan forskning kan skapa förståelse för den subjektiva meningen i upphörandeprocessen genom individens egna upplevelser, vilket är en förutsättning för att bättre kunna förstå inomindividuell förändring över tid (Carlsson 2014: 20-21, 34).

3.2 Livsförloppsstudier om individers upphörande med brott

3.2.1 Faktorer bakom mäns upphörande med brottslighet

År 1987 fick forskarduon Laub och Sampson ärva ett enormt forskningsmaterial bestående av kvalitativa och kvantitativa data om 1000 män. 500 av männen hade i tonåren suttit inlåsta på ungdomsvårdskolor och 500 hade fungerat som kontrollgrupp i ett longitudinellt forskningsprojekt som fortlöpt sedan 1940-talet. Initialt genomförde Laub och Sampson prospektiva, kvantitativa analyser av hela det longitudinella datamaterialet. Med utgångspunkt i resultaten genomförde Laub och Sampson sedan en uppföljningsstudie bestående av

⁵ Nilssons studie bygger på kvantitativa analyser av 411 individer som vid tillfället satt inlåsta på svenska fängelser. Fokus för intervjuerna var fångarnas uppväxt- och levnadsförhållanden. Intervjudatan kombinerades med bakgrundsfaktorer om studiens deltagare, hämtade från Kriminalvårdens register (Nilsson 2003: 62).

livshistorieintervjuer med 52 av de 500 männen som från början hade suttit inlåsta. Männen hade vid tiden för denna uppföljning nått 70-års åldern (Laub & Sampson 2003: 8-9, 69).

Laub och Sampson var ute efter att skapa förståelse för männens hela livsförlopp, och lade särskilt fokus på in- och utgångar ur kriminella livsstilar. Gällande utgångarna visar studien att viktiga sociala institutioner som arbete, giftermål och militärtjänstgöring fungerat som vändpunkter⁶ för männen genom att de påverkat deras informella sociala kontroll positivt, bidragit till att ge männen bättre strukturerade rutinaktiviteter samt påverkat männens vilja att upphöra med kriminalitet (Laub & Sampson 2003: 35-39, 118, 123, 131-139).

Detta longitudinella forskningsprojekt är ett av kriminologins mest inflytelserika genom tiderna. Den åldersgraderade teorin om informell social kontroll som Laub och Sampson (2003: 35-39) tagit fram utifrån studiens resultat har använts mycket flitigt av forskare inom såväl upphörande- som livsförloppskriminologin. Emellertid finns det skillnader i forskningsdesign mellan Laub och Sampsons studie och min som inte kan lämnas utan kommentar. Till att börja med hade Laub och Sampson omfattande prospektiva data om brottslighet och andra faktorer, information som jag inte har kunnat samla in om deltagarna i min studie. En annan skillnad, kanske den mest iögonfallande, är att medan Laub och Sampson endast har med män i sin studie behandlar min studie endast kvinnor. Dessutom är Laub och Sampsons män i samma ålder, och de är även äldre än någon av kvinnorna i min studie. Vidare är deras studie genomförd i USA medan min är gjord i Sverige. Slutligen saknar Laub och Sampsons studie helt ett genusperspektiv. Allt detta är viktigt att beakta eftersom vad som haft betydelse för amerikanska män födda i 20- respektive 30-talets Boston inte behöver ha samma betydelse för yngre, svenska kvinnor⁷.

3.2.2 Skillnader i självuppfattning mellan persistenta och upphörare

Genom analyser av intervjuer med 30 upphörare och 20 persistenta, dvs. individer⁸ som fortfarande var aktiva i en kriminell livsstil, fann Maruna (2001) en intressant skillnad i gruppernas olika sätt att konstruera sin identitet genom hur de berättade om sin livssituation.

⁶ Vändpunkter syftar till ett fenomen där flera händelser och processer tillsammans leder individen till en punkt där en förändring av livsstilen är möjlig (Laub & Sampson 2003: 39-41).

⁷ Emellertid har Laub och Sampsons teori testats mot många olika typer av empiriska data och klarat sig bra även på utomamerikanska material. Exempelvis fann Savolainen (2009) stöd för teorin i en studie av finska recidivister.

⁸ Maruna (2001: 48) genomförde intervjuer med 55 män och 10 kvinnor i Liverpool. 15 av dessa föll dock bort när materialet skulle analyseras eftersom de inte klart kunde definieras som vare sig upphörare eller persistenta. Hur många av dessa 15 som var kvinnor framgår tyvärr inte i Marunas presentation.

De persistenta⁹ beskrev sig själva genom ett fördömandemanus (*Condemnation scripts*, min översättning). Genom detta berättade de hur de upplevde sig vara dömda till ett kriminellt liv, eftersom de saknade möjligheter till att förändras och leva ett annat, konformt liv (Maruna 2001: 74). Upphörarna i sin tur behöver en trovärdig historia som förklarar varför just de har lyckats, för att övertyga såväl sig själva som andra. I sina botgörelsemanus (*Redemption scripts*, min översättning) beskrev de det tidigare, kriminella livet som ett nödvändigt ont, som i slutändan format dem till att bli så bra som de är idag (Maruna 2001: 85-87). Maruna menar att upphörarnas berättelser följer ett tydligt mönster. De skrala förutsättningarna som individerna fick med sig från uppväxten gjorde att de, som offer för samhället, hamnade i kriminalitet och drogbruk. Flykten blev emellertid sin egen fälla och vardagen upptogs helt av att begå brott eller att sitta i fängelse. Med hjälp utifrån, från någon som trodde på individernas förmåga, kunde upphörarna slå sig fria från sina situationer och göra det de var menade att göra. Upplyfta av detta strävar nu individerna efter att ge något tillbaka till samhället, för att uttrycka sin tacksamhet. Den positiva inställningen till sin egen förmåga att ta kontroll över sitt liv och genomgå en förändring menar Maruna är avgörande för huruvida individen kommer att lyckas med sitt upphörande eller inte (Maruna 2001: 105, 163-164).

3.3 Livsförloppsforskning på kvinnor

Livsförloppsforskningen har ägnat klart mest uppmärksamhet åt att förstå mäns brottslighet. Delvis är detta ett resultat av att de mest kända longitudinella studierna (som exempelvis Laub och Sampsons tidigare nämnda samt den brittiska Cambridge Sommerville-studien, se t.ex. Farrington m.fl. 2013) enbart inkluderat män i urvalet. När kvinnor väl studerats har det främst handlat om deras ungdomsbrottslighet, och forskarna har därför sällan följt kvinnorna fram till vuxen ålder. En studie av Estrada och Nilsson (2012: 196-197) söker reducera denna kunskapslucka genom analyser av ett longitudinellt datamaterial, Stockholm Birth Cohort, som följer en födelsekohort av pojkar och flickor från deras födelseår 1953. Syftet med studien är att undersöka likheter och skillnader i uppväxt- och levnadsförhållanden mellan brottsbelastade män och kvinnor. Studien visar att de kvinnor som registrerats för brott kom ifrån mer socialt utsatta uppväxtförhållanden än männen. Även senare i livet ”kostar” brottsligheten mer för kvinnor än för män då kvinnorna drabbas av mer omfattande social exkludering. Liknande förhållanden har traditionellt förklarats med att stigman som följer av

⁹ Maruna (2001: 26, 74) är noga med att poängtera att persistenta och upphörare inte ska uppfattas som två olika typer av människor. Det rör sig istället om två grupper av individer som befinner sig i olika stadier av sina kriminella karriärer: de som tagit steg mot upphörande och de som (ännu) inte gjort så.

att registreras för ett brott är större för kvinnor än för män, men författarna poängterar att kvinnornas sociala exkludering i vuxen ålder påverkas av deras problematiska uppväxtbakgrund samt mer intensiva drogbruk. När författarna kontrollerar för uppväxtförhållanden och drogbruk försvinner mycket av skillnaderna mellan brottsbelastade män och kvinnor, vilket tolkas som att samma faktorer tycks ligga bakom både mäns och kvinnors kriminella karriärer och utfall senare i livet (Estrada & Nilsson 2012: 196, 205-212).

3.4 Narkotikans inverkan på upphörandeprocessen

En faktor som har lyfts fram som betydelsefull för upphörandeprocessen både inom livsförlopps- och återfallsforskning är narkotikamissbruk. Colman och Vander Laenen (2012: 2) har intervjuat 32 män och 8 kvinnor som vid studiens genomförande hade upphört med kriminalitet. Syftet med studien var att undersöka upphörandeprocessen hos narkotikabrukare, och samtliga intervjuade hade använt olika typer av narkotika samt begått flertalet brott. En viktig utgångspunkt för studien var att upphörandeprocessen för dessa individer skulle vara tudelad då de intervjuade skulle ha behövt upphöra både med narkotika och med brott¹⁰. Genom att analysera intervjuerna utifrån teorin om kognitiv förändring, framtagen av Giordano, Cernovich och Rudolf (2002), kommer författarna fram till att upphörande med brott är underordnat upphörande med narkotika. Detta eftersom de intervjuade främst såg sig själva som narkotikabrukare, inte som kriminella. Narkotikabrukarna var övertygade om att kunde de bara upphöra med narkotikan skulle de sluta begå brott som en följd av detta (Colman & Vander Laenen 2012: 1, 3-4).

En kvantitativ studie av Bäckman, Estrada och Nilsson (2014) som bygger på samma material som Estrada och Nilssons (2012) ovan nämnda studie undersöker kopplingen mellan drogmissbruk och kriminella karriärer, med särskilt fokus på social inkludering och exkludering. Studiens resultat visar på tydliga samband mellan narkotikamissbruk och brottslighet över tid. Upphörande med missbruk och upphörande med den kriminella karriären hänger samman och brottsligheten minskar snabbt hos den grupp som endast registrerats för missbruk under tonåren. Även anknytning till arbetsmarknaden, mätt genom arbetsinkomst,

¹⁰ Allt bruk av narkotikaklassade preparat som inte är medicinskt är kriminaliserat enligt svensk lag. Därför kommer inte jag i min studie att göra skillnad på brott och narkotika på det sätt som Colman och Vander Laenen gör. Emellertid delar jag Landers (2003: 18) uppfattning att individer som brukar narkotika illegalt inte per automatik kan eller bör definieras som avvikare. Helt i Lemerts (1951) tradition anser jag att avvikandedefinitionen är en social stigmatiseringsprocess. Illegalt narkotikabruk gör brukaren till avvikare först när andra identifierar hen som sådan samt då hen sedermera själv iklär sig rollen som avvikare.

varierar kraftigt beroende på förekomst av missbruk. De brottsbelastade som upphörde med missbruket innan 30 års ålder har, tillsammans med de kriminella som aldrig haft ett registrerat missbruk, betydligt bättre anknytning än dem med registrerat missbruk efter denna ålder. Den senare gruppen kan i hög utsträckning beskrivas som socialt exkluderade och har dessutom en stor överdödlighet. Intressant är även att i dessa avseenden skiljer sig inte gruppen män nämnvärt från gruppen kvinnor (Bäckman, m.fl. 2014: 11, 20-22).

En slutsats som kan dras av dessa studier är att narkotikan spelar en avgörande roll i upphörandeprocessen, då upphörande med narkotika verkar vara en förutsättning för att kunna upphöra med annan brottslighet och ta sig ur den kriminella livsstilen.

3.5 Åldersgraderade genusnormers påverkan på mäns upphörande

Genusperspektiv inom upphörandeforskningen är som redan påtalats eftersatt. Ett viktigt steg mot genusmedvetande togs av Carlsson (2013) i hans analys av 25 djupintervjuer med svenska män i 40-års åldern som levt i och i vissa fall fortfarande lever i kriminella livsstilar. Carlssons studie syftar till att med dessa livshistorier utforska ett möjligt samband mellan maskuliniteter och kriminella karriärer, med fokus på individers fortsättande, samt upphörande med brott (Carlsson 2013: 662). Carlsson integrerar Messerschmidts teorier om maskulinitetsgörande¹¹ med Laub och Sampsons åldersgraderade teori om informell social kontroll och föreslår därmed att vad individer betraktar som hegemonisk maskulinitet delvis beror på ålder och mognadsnivå (Carlsson 2013: 662, 665). Detta antagande vinner stöd i studiens empiri och konkretiseras utifrån resultaten ner till två separata bilder av manlighet: för unga pojkar är det viktigt att vara en rebell, ta risker och göra som de själva vill för att framgångsrikt göra maskulinitet (Carlsson 2013: 673). Detta skiljer sig delvis från vuxna mäns ideala bild av manlighet där att vara en god far, en familjeförsörjare och framgångsrik i sitt arbete är exempel på viktiga inslag. Därmed visar Carlsson att medan brott på många sätt är centralt i maskulinitetsgörandet för pojkar, är det ofta direkt oförenligt med maskulinitetsgörandet för vuxna män, vilket ökar förståelsen för varför många tungt kriminella pojkar upphör med brott när de når vuxen ålder (Carlsson 2013: 675, 677, 683).

¹¹ Min översättning av Messerschmidts (1993) begrepp *doing masculinity*. Maskulinitetsgörande är en social praktik där individer utför maskulint kodade handlingar för att framstå som manliga inför andra och sig själva (Carlsson 2013: 664).

3.6 Genus- och åldersnormers betydelse för narkotikabrukande kvinnor

Genusnormers inverkan på kvinnors upphörande med brott är mig veterligen inte utrett. En närliggande ansats har dock en studie av Lander (2003; med uppföljning 2014). Denna etnografiska studie behandlar genusnormers betydelse för åtta kvinnliga narkotikabrukares levnadsförhållanden och handlingsalternativ i Stockholm. Resultaten visar att kvinnornas sociala exkludering starkt begränsar deras handlingsalternativ. Kvinnorna förhöll sig ständigt till den normativa femininiteten¹² då de strävade efter att framstå som respektabla kvinnor. Detta tog sig uttryck i att de lade stor vikt vid sitt utseende och att se bra ut, att de dolde sönderstuckna armar med långa ärmar samt jämförde sitt eget utseende med andra narkotikabrukare som var ”värre” och som de menade verkligen saknade moral (Lander 2003: 137-139). Deras drogbruk och levnadssituation i övrigt gjorde emellertid att de själva såväl som övriga samhället definierade dem som avvikare (Lander 2003: ii, 2, 183, 292-293).

I uppföljningsstudien intervjuas kvinnorna på nytt, ca 14 år efter den första studien. I denna studie lägger Lander stort fokus på åldersnormer och dess inverkan på kvinnornas liv. För att förstå hur kvinnorna förhåller sig till sin ålder analyserar Lander kvinnornas berättelser i förhållande till normerande livsmanus, som är en benämning på socialt konstruerade föreställningar om ”det normala livet”. Livsmanus fungerar som riktlinjer som vi förhåller oss till för att försäkra oss om att vi lever våra liv som vi borde, i enlighet med vår ålder. Den som avviker från sådana åldersnormer ses och beskrivs ofta som omogen (Lander 2014: 3-6). Studien visar att kvinnornas handlingsalternativ begränsas av de åldersspecifika genusnormerna genom att vissa handlingar som tidigare i livet fanns tillgängliga för kvinnorna, t.ex. prostitution, nu inte längre finns som alternativ (Lander 2014: 7-8, 11-12).

4. Teoretiska utgångspunkter

Detta kapitel behandlar teoretiska perspektiv och begrepp som ska användas för att skapa förståelse för kvinnornas upphörandeprocesser. Först presenteras teorin om kognitiv förändring, som behandlar individens egen roll i upphörandeprocessen. Sedan ställs detta synsätt mot resursperspektivet för att belysa att individens möjligheter att agera begränsas av de handlingsalternativ som finns tillgängliga. Därefter behandlas vilken inverkan genusnormer har på det individuella handlingsutrymmet. Slutligen kopplas dessa

¹² Landers begrepp på den idealiserade femininiteten, dvs. den feminina motsvarigheten till Messerschmidts hegemoniska maskulinitet (Lander 2003: 12, 14). Mer om detta i teoriavsnittet nedan.

genusnormers betydelse till livsförloppets olika skeden genom att jag lägger till dimensionen ålder som intersektion¹³.

4.1 Teorin om kognitiv förändring

I Giordano, Cernkovich och Rudolphs (2002) teori om kognitiv förändring ligger fokus på individens egen roll i upphörandeprocessen. Grundpåståendet i teorin är att en kognitiv förändring, dvs. ett förändrat tankesätt, kan vara nödvändigt för att individen ska lyckas upphöra med brott.

Den kognitiva förändringsprocessen innehåller fyra steg, som inverkar på varandra. Det första är en förändring i individens generella *öppenhet för förändring*, dvs. att individen börjar tänka i termer av att det vore möjligt och önskvärt att förändra sitt beteende. Det andra är såkallade *hooks for change*, vilket är Giordanos uttryck för det mer etablerade begreppet vändpunkter (Giordano 2014: 44-45). Giordano föredrar *hooks for change*, som jag hädanefter kommer att benämna tillfälle till förändring, då hon menar att begreppet på ett bättre sätt synliggör individens roll i förändringsprocessen eftersom hens personliga val är avgörande för huruvida individen tar tillvara på (hakar på) sådana tillfällen eller inte (Giordano 2014: 44-45).

Exempel på sådana tillfällen till förändring är fängelsestraff, giftermål, familjebildning och religiositet (Giordano 2014: 50). Dessa två första steg, öppenhet för förändring och tillfällen till förändring, är beroende av varandra då de representerar viljan och möjligheten att förändra beteendet. Det tredje steget är att kunna se sitt nya, förändrade *ersättningsjag*, samt att uppskatta det som tilltalande och konventionellt. Det fjärde och sista steget är att individens bild av den kriminella livsstilen förändras från att vara positivt laddad (genom att frågå tankar som att droger ger ett härligt rus eller att det är spännande att stjäla) till att uppfatta samma handlingar som negativa (genom tankar som att droger förändrar en till det sämre eller att någon blir väldigt ledsen av att bli av med det stulna). Det tredje och fjärde steget är nära besläktade med varandra då de berör konstruktionen av den nya, konventionella identiteten som är annorlunda från den gamla, kriminella (Giordano 2014: 45-46; Colman & Vander Laenen 2012: 2).

¹³ I kapitlet kan två disparata teorigränar skönjas. Dels återfinns en socialpsykologisk ansats med fokus på individens personliga val och kognitiva självuppfattning som avgörande för upphörandeprocessen. Denna står i kontrast till den strukturella ansatsen med dess fokus på hur individens handlingsutrymme styrs av resursbegränsning men även av genus- och åldersnormer. Hur dessa skiljda ansatser ska kunna fungera tillsammans i min analys redogör jag för under kapitlets sista avsnitt.

4.2 Resursperspektivet och det begränsade handlingsutrymmet

Medan Giordano med kollegor fokuserar på den mentala inställningen och viljan att förändras fokuserar resursperspektivet på hur möjligheterna till förändring begränsas av den sociala situationen och individens handlingsutrymme. Generellt kommer de som straffas för brott i Sverige ifrån betydligt mer utsatta uppväxtförhållanden och har sämre levnadsförhållanden – resurser – jämfört med den övriga befolkningen (Nilsson 2002: 112). Studien av Estrada och Nilsson (2012) som behandlades under rubrik 3.4 visade att kvinnor som registrerats för brott var än mer socialt utsatta än männen (se även Nilsson 2002: 124). När dessa individer sedan ägnar sig åt avvikande beteende föder det motreaktioner ifrån en rad viktiga sociala instanser, såsom avståndstaganden från familj, lärare och vänner samt påföljder i domstol. En ungdom som begår brott och möts av dessa motreaktioner riskerar att bli inlåst på anstalt, få svårare att klara av skolan samt få försvagade band till arbetsmarknaden. Dessa sanktioner begränsar på så sätt alternativen till ett framtida konventionellt liv, och kan därför leda individen in i en kriminell livsstil. Motreaktionerna tilltar och kombineras med varandra med tiden, varför utanförskapet tilltar i takt med brottsligheten. Denna sociala process benämner Sampson och Laub (1997: 144-145, 153) *cumulative disadvantage*. Individer som kommer ifrån utsatta uppväxtförhållanden drabbas snabbare och värre av denna process än andra. Processen leder till ett utanförskap som starkt begränsar handlingsutrymmet hos individen som lever i en kriminell livsstil. Detta handlingsutrymme begränsas än mer om individen är beroende av narkotika. Blomqvist (2004: 165) menar att narkotikamissbruk kan vara ett sätt att fly den marginaliserade tillvaron, och för att i den utsatta sociala situationen kunna säga nej till drogerna krävs det något annat, mer attraktivt och uppfyllande än drogerna att säga ja till.

4.3 Om maskulinitetsnormer och dess åldersgradering

Som inledningen och forskningsöversikten gör gällande är genusperspektiv sällan närvarande i upphörandeforskningen. Carlssons (2013) tidigare nämnda studie är ett viktigt undantag där ett perspektiv på åldersgraderade maskuliniteter lyfts in i den dynamiska livsförloppskriminologin. Studien grundar sig på Laub och Sampsons (2003: 35-39) åldersgraderade teori om informell social kontroll. Eftersom Laub och Sampsons teori helt saknar ett genusperspektiv lyfter Carlsson in sådana tankar från Messerschmidts (1993) och Connells (2002; 2005) tidigare arbeten om hegemonisk maskulinitet och maskulinitetsgörande (Carlsson 2013: 662, 664). Begreppet hegemonisk maskulinitet härstammar från Connells (2002: 54) teori om hur maktrelationerna mellan samhällets olika femininiteter och

maskuliniteter bildar en genusordning. I genusordningen av idag innehar männen globalt sett ett maktövertag över kvinnorna. Denna manliga dominans benämner Connell maskulin hegemoni. Messerschmidt (2004: 42-43) har sedan tolkat om begreppet maskulin hegemoni till en benämning på den kulturellt idealiserade formen av maskulinitet i en särskild historisk och kulturell kontext. Hegemonisk maskulinitet är enligt detta synsätt den överordnade maskuliniteten, som dominerar genusordningen, ses som det eftersträvansvärda och som alla andra maskuliniteter och femininiteter förhåller sig till. Lander (2003: 12) har överfört tanken om hegemonisk maskulinitet till en nutida svensk kontext och menar att den vita, heterosexuella medelklassmannen utgör idealet som de övriga maskuliniteterna och femininiteterna förhåller sig till. Individen förhåller sig till idealet, den hegemoniska maskuliniteten, i sin vardag genom vad som kallas genusprojekt. Vi människor är mycket medvetna om att det vi gör bedöms av andra i vår omgivning. En individ som anammat ett maskulint genusprojekt ägnar sig därför åt maskulint kodade handlingar, för att framstå som manlig inför andra och sig själv. Denna sociala praktik benämns maskulinitetsgörande (Carlsson 2014: 47; Carlsson 2013: 664, 667).

Genom att integrera Laub och Sampsons teori med dessa genusaspekter visar Carlsson hur de traditionella förklaringsfaktorerna inom dynamisk livsförloppskriminologi, som t.ex. att skaffa sig ett stadigt arbete eller kärleksrelation, spelar viktiga roller i mäns livslånga genusprojekt (Carlsson 2013: 667). Genusprojektet ses enligt denna ansats som något dynamiskt¹⁴ och kan förändras i takt med individens åldrande och mognad. Carlssons resultat visar att brott på många sätt är centralt i maskulinitetsgörandet för pojkar, eftersom deras idealiserade bild av maskulinitet är starkt kopplad till att vara en rebell, ta risker och göra som de själva vill. Denna bild skiljer sig delvis från vuxna mäns eftersträvansvärda maskulinitet, där att vara en god far, en familjeförsörjare och framgångsrik i sitt arbete är exempel på viktiga inslag. Att ungdomsmaskuliniteten på detta sätt är mer kriminogen än vuxenmaskuliniteten ökar förståelsen för varför många tungt kriminella pojkar upphör med brott när de når vuxen ålder (Carlsson 2013: 675, 677, 683). De etablerade förklaringsfaktorerna från Laub och Sampson visar sig enligt detta åldersgraderade perspektiv på maskuliniteter spela olika roll för pojkar och män beroende på var de befinner sig i mognadsprocessen, eftersom arbete, familj och skötsamhet ges liten plats i den idealiserade ungdomsmaskuliniteten men stor plats i vuxenmaskuliniteten. Som tydligt framgår är

¹⁴ Carlsson kan dock också anses vara något statisk i sin begrepps användning eftersom han endast behandlar två relativt låsta bilder av hegemonisk maskulinitet: en för pojkar och en för män (Carlsson 2013: 667).

Carlssons maskulinitetsperspektiv helt inriktat på att förstå mäns upphörande med kriminalitet. Emellertid är maskulinitetsgörande på inget sätt en unik praktik för män utan kan även tänkas spela en avgörande roll för kvinnors kriminella karriärer (Carlsson 2013: 668).

4.4 Normativ femininitet och femininitetsgörande

Normativ femininitet är benämningen på den idealiserade formen av femininitet. Normativ femininitet är precis som hegemonisk maskulinitet föränderlig och beroende av den historiska och kulturella kontexten (Lander 2003: 12-14). I Sverige idag präglas den normativa femininiteten av respektabilitet, dygd, moral och moderskap. Uggen (1998: 344) poängterar att kvinnors respektabilitet är starkt koppad till social kontroll. Att tvångskontrolleras av lagen är särskilt ickerespektabelt. Respektabiliteten är även starkt kopplad till utseende och sexualitet, där idealet är den rena, obefläckade kvinnan som under kontrollerade former finns tillgänglig för mäns sexualitet inom ramen för den heterosexuella monogama parrelationen (Lander 2003: 20-22, 137-139). Lander (2003: 1) personifierar den ideala kvinnan med bilden av jungfru Maria som ren, obefläckad, eftersträvansvärd och moraliskt högstående. En ikon för kvinnan och moderskapet. Denna idealbild ställs mot den avvikande "horan" som är lössläppt, äcklig och oren. Att den normativa femininiteten är starkt kopplad till moderskapet styrks även av Byrne och Trew (2008: 249) som funnit att det kan vara värre för femininitetsprojektet att uppfattas (såväl av sig själva som av andra) som en dålig mor än som kriminell. En viktig poäng som Lander gör är att män som misslyckas med sina genusprojekt och inte lyckas leva upp till det hegemoniska idealet tillskrivs kvinnliga egenskaper som svaghet och rädsla. En omanlig man är således en kvinnlig man, medan en kvinna som inte lyckas leva upp till normen ses som dålig, omoralisk och ickerespektabel (Lander 2003: 20-22; se även Connell 2005: 78-79).

4.4.1 Åldrande och normativ femininitet

I Landers (2014) uppföljningsstudie lyfts åldrande fram som en viktig aspekt av ett intersektionellt perspektiv. Intersektionalitet är ett analytiskt verktyg för att belysa hur olika former av maktordningar samverkar i en given social kontext (Mason & Stubbs 2012: 492). Begreppet myntades av Crenshaw (1991) som en kritik mot ståndpunktsfeminismens idé om att kvinnor universellt har en enda, gemensam kvinnoröst. Crenshaw (1991: 1242) önskade istället ett belysande av variationen inom gruppen *kvinnor* och menade att faktorer som klass och etnicitet behöver beaktas för att nå förståelse för någons sociala position. Burgess-Proctor (2006) har sedan utvecklat intersektionalitetsbegreppet och betonat att det är viktigt för

forskare att inneha ett både/och-perspektiv vid behandlingen av olika maktfaktorer, för att inse att alla människor är både privilegierade och underordnade på något sätt. Ingen, varken på individ- eller gruppnivå, är bara det ena (Burgess-Proctor 2006: 36). De olika maktfaktorerna ska användas interaktivt och ställas mot varandra, för endast då belyses hur de olika faktorerna påverkar den sociala positionen. De intersektionerade erfarenheterna påverkar nämligen den sociala positionen olika mycket, i en given kontext kan kön spela betydligt större roll än etnicitet, t.ex.

Maktordningar som vanligen förekommer inom intersektionalitetsforskningen är kön, klass och etnicitet, men under 2000-talet har även ålder lyfts in som intersektion (Lander 2014: 4; Mason & Stubbs 2012: 492). När ålder behandlas ur ett intersektionellt perspektiv handlar det om något mer än fysiologisk ålder. Det uppfattas då som en social och kulturell process, bunden till föreställningar eller livsmanus som fungerar som riktlinjer och styr hur livet bör levas. Livsmanuset påkallar att vi går igenom vissa faser vid en viss ålder. Riktlinjerna är starkt kopplade till heteronormativitet och vi förväntas bilda familj inom ett visst skede av livet. Likaså förväntas vi skaffa arbete och egen bostad för att kategoriseras som vuxna, mogna människor. Individer som avviker från livsmanuset blir ofta betraktade och beskrivna som omogna. En central skillnad mellan ålder och andra vanliga intersektioner som klass, kön och etnicitet, är att vi förväntas ingå i olika ålderskategorier (barndom, ungdom, medelålder, ålderdom) inom ramen för ett normalt liv (Lander 2014: 4-6). Att leva i enlighet med normen belönas oftast på något sätt. Att vara arbetsam i medelåldern belönas exempelvis genom det svenska pensionssystemet. Att avvika från normen medför inte sällan kostnader. Såväl informellt stöd, från familj och vänner, som formellt stöd i form av socialbidrag och hyreskontrakt, kan prövas och dras in om individen engagerar sig i en avvikande, kriminell livsstil (Carlsson 2014: 23, 34-35).

4.5 Teoriernas implikationer för analysen

De teoretiska utgångspunkter som nu beskrivits ska användas för att ställa frågor till min empiri, skapa diskussion och på så vis uppfylla studiens syfte: att skapa förståelse för kvinnornas upphörandeprocesser.

Teorin om kognitiv förändring är individbaserad och står därmed i kontrast till den strukturella ansats som finns representerad i resursperspektivet samt i avsnitten om genus- och åldersnormer. Därför ämnar jag här kort beskriva hur de olika teoriinriktningarna ska användas i analysen.

Till att börja med ska Giordanos (2014) begrepp *hooks for change*, dvs. tillfällen till förändring, användas för att skapa förståelse för särskilda händelser som kvinnorna tillskriver betydelse för upphörandeprocessen i sina berättelser. För att utvidga förståelsen för varför dessa händelser har haft betydelse för upphörandeprocessen ska tankarna om kvinnornas handlingsutrymme lyftas in i diskussionen. Tanken är att det begränsade handlingsutrymmet kan antas påverka upphörandeprocessen negativt genom att kvinnorna saknar de resurser och handlingsmöjligheter som krävs för att kunna ta vara på tillfällen till förändring.

Handlingsutrymmet styrs vidare av genusnormer och åldersnormer, som talar om för oss hur vi bör handla och leva våra liv för att verka ”bra” och ”normala”. Utifrån Landers (2003: 183) resultat är det rimligt att anta att kvinnorna i min studie kommer ägna sig åt femininitetsgörande. Carlsson (2013) menar dock att den kriminella livsstilen (för män) är starkt kopplad till ett ungdomsmaskulinitetsgenus. Carlsson (2014: 52-53) menar även att kriminalitet inte är något effektivt sätt för kvinnor att framhäva sig som kvinnliga eller bra kvinnor. Brott är således enligt Carlsson inte ett steg i ett lyckosamt femininitetsgörande, eftersom kvinnlighet är så nära kopplat till laglydighet och att upprätthålla social ordning¹⁵. Slutligen påpekar Carlsson att maskulinitetsgörande inte är unikt för män utan även kan tänkas spela en avgörande roll för kvinnor som lever i kriminella livsstilar. Därför kommer jag vara öppen för möjligheten att kvinnorna i studien ägnar sig åt maskulinitetsgörande. Om de gör det kan Carlssons åldersgraderade maskulinitetsperspektiv användas för att skapa förståelse för kvinnornas upphörandeprocesser.

Vad som är ett ”bra” och ” normalt” liv är också åldersspecifikt och styrs av de riktlinjer som utgör normerande livsmanus (Lander 2014). Att skaffa familj, arbete och stabilt boende är samtliga centrala inslag i den sociala mognadsprocessen och förväntas av oss i en viss ålder¹⁶. Genus- och åldersnormerna begränsar således individens handlingsutrymme. Det begränsade handlingsutrymmet inverkar i sin tur på individens möjligheter att genomgå en kognitiv förändring och ta tillvara på de tillfällen till förändring som uppstår. Exempelvis tänker jag mig att den kognitiva förändringsprocessens första steg om en ökad öppenhet till förändring kan vara kopplad till mognadsprocessen då vissa handlingsalternativ (såsom familjebildning) kanske blir särskilt viktiga vid en viss ålder, vilket kan ge kvinnorna motivation att förändra sina liv och upphöra med brott (Giordano 2014). Mognadsprocessen kan på liknande sätt

¹⁵ Här kan jag dock anse att Carlsson bortser ifrån sin egen upptäckt, att genusnormer kan vara åldersgraderade, och istället utgår ifrån en statisk uppfattning av *den* normativa femininiteten.

¹⁶ Sådana faktorer har i den tidigare forskningen visat sig ha stor betydelse för mäns upphörande med brott.

kopplas till Giordanos tredje och fjärde punkt som berör konstruktionen av den nya, konventionella identiteten som är annorlunda från den gamla, kriminella (Giordano 2014).

5. Insamlingsmetod

5.1 Kvalitativa intervjuer

Studien har en kvalitativ ansats eftersom syftet är att komma närmare de studerade för att skapa förståelse för deras situationer och beteenden (Aspers 2011: 14). För att få svar på studiens forskningsfrågor om vilka faktorer som spelar in på kvinnors upphörande samt om hur upphörandet kan förstås utifrån ett intersektionellt perspektiv på genus- och åldersnormer, har jag genomfört kvalitativa intervjuer med kvinnor som har levt längre eller kortare perioder i kriminalitet. Kvalitativa intervjuer kan definieras som en samtalsrelation där forskaren försöker förstå intervjudeltagaren, dvs. den forskaren samtalar med. Intervjuer har olika grad av struktur och de tematiskt öppna intervjuer som jag använt mig av cirkulerade kring ett antal teman som jag bestämt på förhand. Till skillnad från mer strukturerade intervjuer fanns inga färdigformulerade frågor i en intervjuguide som jag ställde till intervjudeltagarna. Frågorna växte istället fram i samtalet och tog form i interaktionen mellan mig som forskare och intervjudeltagaren (Aspers 2011: 139-140, 142-143; Holstein & Gubrium 1995: 1-3, 11, 51-52, 56).

De teman jag valt ut har jag hämtat från studiens teoretiska bakgrund och från tidigare forskning (se t.ex. Giordano 2014: 50; Carlsson 2012: 6; Lander 2003: 128-129 samt Lander 2014: 4). Dessa teman hade jag med mig som stödord i en förenklad, handskriven intervjuguide som återfinns renskriven i bilaga 1 i appendix. I en tidigare studie analyserade jag livshistorieintervjuer från *The Stockholm Life Course Project* (Kristensson 2011). Temana som rör kriminella/konforma vänner och partners, arbete samt upplevelser av polisen, fängelser, häkten, LVU- och LVM-hem är framtagna med inspiration från dessa intervjuer, där de var återkommande teman (se även Carlsson 2012: 6). Temana som rör socialtjänsten och kvinnornas strategier vid möten, deras boendesituation samt tanken om att låta kvinnorna själva sia om framtiden är inspirerade av Landers (2003: 128-129, 137) fältarbete. Temat som rör droger är sprunget ur Colman och Vander Laenens (2012) resultat. Religionstemat är hämtat från Laub och Sampsons (2003: 139) studie. Temana som rör kvinnornas självbeskrivning och situationen idag är inspirerade av Holstein och Gubriums (1995) aktiva ansats, som behandlas vidare under nästa stycke. Värt att notera är att temana *hälsa*,

utbildning och *motivation/egen vilja* tillkom efter att jag hade genomfört de två första intervjuerna. Detta eftersom dessa teman hade framkommit i intervjuerna trots att jag inte explicit hade frågat efter dem. Jag antog att dessa teman kunde ha viss teoretisk relevans, särskilt med koppling till teorin om kognitiv förändring samt resursperspektivet, varför jag valde att belysa dem genom att skriva ut dem i intervjuguiden och mer aktivt beröra dem i de efterföljande fyra intervjuerna.

5.1.1 Livshistorieintervjuer med aktiv ansats

Syftet med intervjuerna var att ta del av och skapa förståelse för kvinnornas levnadssituation med fokus på deras levda erfarenhet som före detta aktiva i en kriminell livsstil. Den form av kvalitativa intervjuer som jag genomfört kallas för livshistorieintervjuer. Bertaux och Kohli (1984, i Giele 2009: 237) identifierar ”life stories” som muntliga eller autobiografiska berättelser. En central styrka med sådana berättelser är att de kopplar personliga utgångspunkter till individuella utkomster senare i livet. Andra styrkor med metoden som gör att den lämpar sig för min studie är att den är allsidig då den behandlar såväl de sociala som de personliga delarna av livet, att den ger en subjektiv inblick i livet så som intervjudeltagarna upplever det ”inifrån” samt kanske framförallt att den berättande formen skapar förståelse för livsbanans förändring över tid, vilket är av centralt intresse för min studie (Giele 2009: 237-238; Mason & Stubbs 2012: 489-490). Dessa egenskaper ger livshistorieintervjun förutsättningar att skapa förståelse för varför en individs livsbana ser ut som den gör.

Vidare eftersträvade jag vad Holstein och Gubrium (1995: 4, 18-19) kallar för en *aktiv ansats* i mitt intervjuande. Detta tillvägagångssätt går ut på att med intervjun som verktyg skapa reflektion hos såväl forskare som intervjudeltagare. Mer konkret går metoden ut på att få intervjudeltagaren att reflektera över sin situation utifrån flera olika positioner. I mina intervjuer handlade det exempelvis om reflektioner om hur socialhandläggaren kan ha sett på intervjudeltagaren vid ett möte på socialtjänsten, eller om hur kvinnornas dåtida jag upplevde en situation, jämfört med hur deras nutida jag upplever densamma (Holstein & Gubrium 1995: 32-33, 37, 39, 54-55). Styrkan med metoden utifrån min studie är främst att den synliggör förändring över tid hos intervjudeltagarna genom att kvinnorna får möjlighet att besvara samma fråga utifrån två (eller flera) positioner. Det är inte ovanligt att vi människor upplever en situation annorlunda i stunden jämfört med några år efteråt, när vi genom vår levda erfarenhet vet vad situationen ledde till. En annan styrka med metoden i förhållande till min studie är att den ger möjlighet till att få kvinnorna att inta positionen som just kvinnor, vilket underlättar en teoretisk jämförelse mellan kvinnornas levnadssituationer och den

forskning som gjorts på män. Metoden är starkt sammankopplad med en socialkonstruktivistisk ansats där intervjun ses som en kunskapsproduktion och där alla deltagare i intervjun är medskapare av produkten. Intervjudeltagaren kan liknas med en historieberättare, som inte läser innantill ur ett manus utan improviserar. Dock hittar hen heller inte (bara) på utan utgår ifrån sin levda erfarenhet, känsla och tycke. Dessutom interagerar hen med ”publiken”, dvs. med mig som forskare (Holstein & Gubrium 1995: 16, 18, 28, 31).

Studien bygger på sex stycken sådana livshistorieintervjuer. Aspers (2011: 98) menar att det är meningslöst att diskutera antal intervjuer i kvalitativ forskning, det är istället kvalitén och längden på intervjuerna som är väsentligt. Min ansats var att genomföra ca. två till tre timmar långa intervjuer då jag förstått utifrån tidigare, liknande studier att ett sådant riktmärke till längd kan vara fruktbart för att med fokus på upphörandet hinna diskutera livsförloppet utifrån mina förvalda teman (se t.ex. Carlsson 2012: 6; Kristensson 2011: 13 samt Lander 2003: 94). Jag var dock noga med att ha längre tid än så på mig vid intervjutillfällena för att aldrig behöva avbryta en intervju innan den kändes klar. Eftersom jag utifrån den teoretiska bakgrunden var intresserad av hur ålder inverkar på upphörandeprocessen strävade jag efter spridning i detta avseende när jag sökte efter lämpliga intervjudeltagare. Lämpliga intervjudeltagare är sådana som kan ge forskaren meningsfulla svar (Holstein & Gubrium 1995: 20). Jag var av teoretiska skäl ute efter att få tala med kvinnor. Av samma anledning var det viktigt att kvinnorna tidigare hade levt i kriminella livsstilar men sedan en tid tillbaka upphört med brott. Således sökte jag efter kvinnor i olika åldrar som tidigare levt i kriminella livsstilar.

5.2 Kontaktskapandet med kvinnorna

Samtliga sex kvinnor vars erfarenheter denna studie bygger på har sedan unga tonår levt i missbruk och kriminalitet men sedan en tid tillbaka tagit sig ur denna situation. Kvinnorna befinner sig i ett åldersspann mellan ca 25-45 år (se tabell 1 i bilaga 2 för en materialöversikt). För all typ av mellanmänsklig forskning är det avgörande att forskaren får acceptans i fältet, dvs. den miljö där de för studien intressanta intervjudeltagarna lever. Det finns flera olika strategier för att nå sådan acceptans och det är inte ovanligt att det tar tid innan forskaren lyckas (Aspers 2011: 66, 76-77).

Jag fick kontakt med kvinnorna via vad som i metodlitteraturen brukar benämnas ”gatekeepers”, dvs. nyckelpersoner som kan hjälpa forskaren att ta sig in i forskningsfältet

och komma i kontakt med för studien relevanta människor att intervjua (Colman & Vander Laenen 2012: 2). I mitt fall rör det sig om två¹⁷ kontaktpersoner som arbetar på olika stödorganisationer för människor som önskar ta sig ut ur sin kriminalitet. Jag tog kontakt med dem och fick komma på möte för att berätta om mig själv, min forskning samt för att få höra om deras verksamheter. De två organisationerna ser ut och arbetar på lite olika sätt. Den stödorganisation som jag först var i kontakt med och på vilken fyra av studiens sex kvinnor är aktiva har kopplingar till olika rehabiliteringsprogram, till exempel Anonyma Narkomaner och Anonyma Alkoholister. Organisationen hjälper både män och kvinnor som önskar ta sig ur sin destruktiva situation. Denna stödorganisation ligger i en mellanstor stad. Den andra organisationen är mindre och inte knuten till någon programverksamhet utan är istället helt inriktad på informellt, mellanmänskligt stöd. Denna organisation är exklusiv för kvinnor och ligger i Stockholmsområdet. På mötena förklarade jag för kontaktpersonerna på respektive organisation att jag önskade få samtala med kvinnor som har levt i kriminalitet och missbruk och som skulle vilja berätta om det för mig. Jag var noga med att poängtera att deltagandet skulle vara frivilligt samt att jag kunde garantera deltagarna anonymitet och konfidentialitet (se mer under avsnitt ”6.6 Forskningsetiska överväganden”). Det var sedan dessa kontaktpersoner som bokade träffarna mellan mig och intervjudeltagarna.

Thomsson (2010: 64) poängterar att människor som ombes föreslå intervjudeltagare till en studie ofta letar efter en viss typ av människor, som är bra på att uttrycka åsikter och berätta om sig själva. Emellertid föll det sig så att de första två som jag skulle intervjua ställde in med kort varsel (den ena dagen före p.g.a. resa och den andra endast timmar före intervjun p.g.a. sjukdom). Detta gjorde att min kontaktperson på mycket kort tid fick försöka ta fram två nya kvinnor som ville delta i min studie. Som tur var gick det problemfritt och intervjuerna kunde starta på sina utsatta tider i båda fallen. Ett liknande scenario inträffade även för den andra kontaktpersonen. Där hade jag fått kontakt med en kvinna som ville delta, men som sedan ångrade sig. Dock var inget möte inbokat med henne vid tillfället, varför min kontaktperson i det fallet inte behövde finna en ersättare till en särskild dag. Även i det här fallet löste det sig

¹⁷ Den kontaktperson jag först var i kontakt med hade på egen hand kunnat ordna med sex intervjuer med kvinnor från sin stödorganisation. Med andra ord hade det räckt med endast denna kontakt för att få ihop ett fullgott underlag för min studie. Under arbetets gång fick jag emellertid möjlighet att stifta bekantskap med den andra kontaktpersonen, som även hon kunde och ville hjälpa mig att få kontakt med lämpliga intervjudeltagare. Eftersom föreliggande studie på inget sätt är en fallstudie av en stödorganisation för kvinnor som önskar ta sig ut ur kriminalitet och missbruk ansåg jag att det kunde finnas en metodologisk poäng i att få lite spridning avseende nuvarande levnadssituation hos kvinnorna, så att inte samtliga intervjudeltagare var aktiva på samma stödorganisation. När tillfället så gav mig denna chans till spridning i urvalet tog jag tillvara på den.

på ett mycket smidigt sätt då nästa tillfrågade kvinna gärna deltog i studien. Den metodologiska poängen här är att urvalet i dessa tre fall mest kan liknas med bekvämlighetsurval, dvs. att de snabbast tillgängliga som uppfyller kriterierna på ålder och kön blir utvalda för intervju (Bryman 2002: 114).

5.3 Om maktförhållandet under intervjuerna

Utifrån föregående stycke är en sak uppenbar: jag som forskare skiljer mig ifrån de intervjudeltagare som studien bygger på i flera avseenden. Jag är man, 25 år gammal och har inte levt i en kriminell livsstil. Sådana olikheter kan visa sig missgynnsamma i en intervjusituation om de bidrar till att skapa maktobalans mellan intervjudeltagaren och forskaren (Gadd 2013: 230). På de flesta håll i världen idag, Sverige inget undantag, återfinns en maktobalans mellan män och kvinnor där männen generellt är överordnade (Connell 2002: 54). Att som man intervjuar kvinnor för att få reda på mer om deras liv och upplevelser har kritiserats hårt, bland annat har det setts som ett led i mäns exploatering av kvinnor (Emerson, Fretz & Shaw 2011: 163). Även fast jag personligen inte delar den uppfattningen utan snarare, i linje med andra feminister, anser att det är viktigt att låta höra kvinnors berättelser då kvinnor historiskt sett berövats sin röst (Holstein & Gubrium 1995: 24; Miller 2012: 50; Mason & Stubbs 2012: 489), är det viktigt att reflektera över maktförhållandet i intervjusituationerna.

Forskaren har generellt en överordnad maktposition i förhållande till intervjudeltagaren eftersom det är forskaren som satt upp ramen för vad intervjun ska handla om, ställer (åtminstone huvuddelen av) frågorna samt lyssnar mer än pratar själv. Sist men inte minst har forskaren efter intervjun, vid sammanställandet av forskningsrapporten, ensamt tolkningsföreträde av vad som sades under intervjun (Thomsson 2010: 123; Kvale & Brinkmann 2009: 48-49). Sådant maktobalans är omöjlig att undvika, men den kan hanteras genom olika strategier. Mina tematiskt öppna intervjuer gav kvinnorna möjlighet att ta kontroll över samtalen och själva vara med och bestämma vad samt hur mycket de ville berätta om respektive ämne. Språket är också ett mycket viktigt redskap för att komma runt den här typen av maktobalans (Thomsson 2010: 124). Den strategi jag vidtog här var att noga sätta mig in i jargongen i fältet, genom tidigare forskning och främst Landers (2003: 356-362) omfattande men lättöverskådliga ordlista, framtagen under hennes mångåriga fältarbete. Denna förberedelse hade ett tvådelat syfte: dels ville jag få förutsättningar att bättre förstå kvinnornas utsagor, och dels ville jag själv i frågor och följdfrågor kunna använda inom fältet

vanligen förekommande ord och uttryck korrekt. Vidare skriver Thomsson (2010: 124) att intervjuer kan påminna intervjudeltagaren om tidigare situationer i underordning. Flera av kvinnorna i denna studie har suttit i polisförhör, en väldigt renodlad form av maktskeva intervjuer, och det är troligt att vår intervjusituation initialt kan ha påmint kvinnorna om dessa erfarenheter. Var intervjuerna utförs samt var forskare och intervjudeltagare positionerar sig i rummet är viktiga verktyg för att motverka obehag hos intervjudeltagare. Inspelning, tid, rum och positionering under intervjuerna diskuteras vidare under nästa rubrik.

5.4 Intervjusituationerna

Intervjuerna genomfördes i avskilda samtals- och mötesrum på stödorganisationerna. Den stora fördelen med att intervjuerna genomfördes i dessa rum var att kvinnorna var bekväma med situationen. De är vana att vistas i sina respektive stödlokaler och kunde närhelst de behagade ta en paus från intervjun för att gå på toaletten eller fylla på kaffe, vilket de även gjorde. Under stycket om maktförhållandet ovan poängterade jag att intervjusituationerna kan ha påmint kvinnorna om tidigare obehagliga situationer, som exempelvis polisförhör. Även för människor utan den typen av negativa erfarenheter är det vanligt att intervjudeltagare känner obehag och nervositet inför en intervjusituation, vilket riskerar maktbalansen och kvalitén på intervjun då intervjudeltagaren inte känner sig bekväm att prata öppet om sina erfarenheter och sitt liv (Aspers 2011: 141-142, 145-146). Förutom att förlägga intervjuerna på platser där intervjudeltagarna kände sig bekväma tog jag till ett antal andra strategier i situationen för att få kvinnorna att slappna av och känna sig trygga. Exempelvis kan nämnas att jag tog med bullar till intervjuerna, inledde med att berätta om mig själv samt småpratade mer generellt med intervjudeltagarna innan diktafonen startades. Just ljudupptagning kan vara särskilt lätt att koppla till förhållande situationer, varför jag var noga med att helt lägga makten över detta instrument hos intervjudeltagarna genom att uttrycka mig i termer av att ”om det var okej med (intervjudeltagaren) skulle jag vilja spela in intervjuerna”. Det är mycket ovanligt att få nej till svar på en sådan förfrågan, vilket inte heller drabbade mig (Thomsson 2010: 86-87; Sandberg & Copes 2012: 12). En sista strategi som är värd att nämnas är att jag undvek att positionera mig mitt emot mina intervjudeltagare eftersom en sådan positionering kan tolkas som en maktdemonstration och leda tankarna till en förhörssituation (Thomsson 2010: 85-86).

Trots mina olika strategier för att reducera maktbalansen i intervjusituationerna kunde den aldrig frångås helt. Det vardagliga, jämlika samtalet mellan vänner som är ett ideal för

samhällsvetenskapliga intervjuer är just ett ideal och kan i princip inte uppfyllas till fullo i en forskningsintervju (Aspers 2011: 141-142). Det var fortfarande jag som ställde överlägset mest frågor och följdfrågor, jag lyssnade betydligt mycket mer än jag pratade och jag har haft ensamt tolkningsföreträde vid skrivandet av denna uppsats. Medveten om allt detta tycker jag ändå intervjusituationerna var relativt jämlika. Jag upplevde att jag fick god kontakt med kvinnorna och de hade inga märkbara problem att berätta fritt för mig om sina erfarenheter. Jag hade med mig en anteckningsbok där jag hade den handskrivna intervjuguiden (se bilaga 1 för en renskriven version). I anteckningsboken skrev jag även ner korta kommentarer och reflektioner som jag fann viktiga under intervjuernas gång. Jag var på förhand rädd att antecknandet skulle hämma samtalets flöde och vara ett onaturligt inslag i intervjusituationerna (Emerson, m.fl. 2011: 29, 35-36, 39). I stunden upplevde jag det emellertid som att kvinnorna uppskattade antecknandet och att de såg det som ett tecken på att jag lyssnade uppmärksamt och var intresserad av vad de hade att berätta.

5.4.1 Kvinnornas upplevelser av intervjusituationerna

Frågan om hur kvinnorna själva upplevde intervjusituationen är intressant, kopplat till den tidigare diskussionen om maktförhållandet. Oftast frågade jag kvinnorna om detta först efter intervjun, och efter att jag nog tackat för deras tid och deltagande i studien. Under intervjun med en av kvinnorna berördes temat emellertid under själva intervjuns gång. Kvinnan var i stort mycket positiv till intervjusituationen. Efter en kortare toalettpaus sade hon ”*Det är väldigt givande det här, på nåt vis*”. Vid ett annat tillfälle berättade hon om hur hennes tidigare situation som aktiv i en kriminell livsstil medför en del ångest när hon ser tillbaka på sitt liv:

Nora¹⁸: För det ger mycket ångest i efterhand, hos mig.

Robin: Javisst, i efterhand!

Nora: Och även idag. Men bara för att det här är anonymt så känns det lättare, förstår du? Att öppna sig. För jag sätter mig ju inte direkt och pratar med nån så.

I det här citatet framgår även att Nora inte är van att tala om sin tidigare kriminella livsstil, samt att hon värdesätter anonymiteten i studien. Maktskevheten i intervjusituationen, där jag ställde lejonparten av frågorna och lyssnade mer än jag själv talade, gjorde sig även påmind i det absoluta slutskedet av intervjun, när följande ord utbyttes:

¹⁸ Samtliga kvinnor som deltagit i studien har givits fingerade namn av anonymitetsskäl.

Robin: Jag tror faktiskt att vi har täckt in alla mina områden här på lappen.

Nora: Shit! Ja nu vet du allt om mig!

Robin: Nej, du har nog hemligheter kvar.

Nora: Ja... Ja det har jag ju. Gud vad skönt! Jag har hemligheter kvar!

Nora var uppenbart lättad när hon insåg att hon faktiskt inte hade blottat hela sitt liv och dess hemligheter för mig. Citatet påvisar även Noras makt i intervjusituationen, eftersom den tematiskt öppna intervjun gav henne möjlighet att själv styra samtalet lite och endast tala om det hon själv kände sig bekväm att tala om. Slutligen antyder även citatet att Nora var avslappnad under själva intervjuns gång, eftersom hon endast i efterhand verkar reflektera över vad hon faktiskt har sagt.

För de övriga kvinnorna i studien var diktafonen avstängd när vi talade om hur de upplevde intervjun. Det var ingen av dem som uttryckte missnöje eller obehag i efterhand. Fyra av kvinnorna sa att det var givande och att det är nyttigt för dem att tänka på var de kommer ifrån och vad de har gått igenom, ett tema som kommer beröras vidare i resultat- och analysdelen nedan. En av kvinnorna stötte jag på ett antal veckor efter att vi genomfört vår intervju, och jag passade då på att fråga hur hon, sådär i efterhand, tyckte att intervjun varit. Hon svarade då att hon tyckte det gått jättebra och att jag hade ”*varit snäll*” mot henne.

5.5 Studiens begränsningar

Studien begränsar sig till sex intervjuer. Med de resurser jag hade till förfogande ansåg jag att det var ett lämpligt antal för att skapa tillräckligt mycket information av god kvalitet som kunde bringa förståelse för kvinnors upphörandeprocesser. Med fler intervjuer håller jag det för sannolikt att kvalitén, både hos intervjuerna i sig men också (framförallt) i analysen, hade blivit lidande eftersom jag då inte skulle haft lika mycket tid att lägga på detta moment. Hade föreliggande uppsats skrivits inom ramen för en doktorsavhandling eller varför inte ett longitudinellt forskningsprojekt som *The Stockholm Life Course Project* hade förutsättningarna naturligtvis varit annorlunda, men det gäller att förhålla sig till de resurser en har till förfogande, vilket jag upplever att jag gjort med eftertanke.

Det ringa antalet intervjuer, tillsammans med att urvalet på inget sätt är slumpmässigt, gör att jag inte kan generalisera resultaten till att gälla för alla kvinnor som upphört med brott. Någon sådan ambition har dock aldrig varit aktuell för denna studie, fokus har istället varit att få fram exempel på hur kvinnor kan uppleva sina upphörandeprocesser, samt att finna gemensamma teman som kan vägleda framtida forskning och fungera teoriutvecklande.

Vidare begränsas studien till att endast innefatta kvinnor. Detta eftersom jag utifrån min problemformulering samt tidigare forskning identifierat en kunskapsbrist gällande kvinnors upphörandeprocesser. I en större studie hade det varit intressant att behandla såväl män som kvinnor för att kunna ställa deras erfarenheter emot varandra och på så sätt identifiera likheter och skillnader mellan män och kvinnors erfarenheter av upphörande med brott. Som det är nu får jag förhålla resultaten i min studie till andra forskares resultat om mäns upphörandeprocesser. Som tur är finns det gott om sådana studier.

Gällande urvalet bör två aspekter poängteras: för det första har alla kvinnorna en bakgrund som narkotikaberoende, trots att detta inte var ett kriterium för urvalet. Att det ändå blev så är inte överraskande, Estrada och Nilsson (2012) visade att narkotikaberoende är vanligt bland brottsbelastade kvinnor. Det andra gäller eftersträvandet av variation i ålder. Åldersspannet hos mina intervjuade kvinnor är mer än 20 år, men samtidigt är ingen äldre än medelålder (se bilaga 2). Dessa faktum är bra att vara medveten om inför resultat- och analyskapitlet nedan.

Även då den berättande formen i livshistorieintervjuer innebär den stora fördelen att de skapar förståelse för livsbanans förändring över tid, begränsas studien av sin tvärsnittskaraktär. I den bästa av världar hade min studie varit longitudinell och innehållit flera tidigare intervjuer, när kvinnorna var i tonåren och precis börjat med narkotika och annan kriminalitet, samt när de senare var mitt uppe i sin kriminella livsstil. Sådan information har potential att skapa betydligt större förståelse för inomindividuell förändring över tid. Det hade även varit oerhört intressant att kunna följa upp kvinnorna i framtiden, för att se hur de upprätthåller sitt upphörande, vilka svårigheter de ställs inför med tiden samt hur deras syn på den tid som var förändras med växande distans till den kriminella livsstilen. Det sistnämnda scenariot är givetvis ingen omöjlighet, vi får se var den framtida forskningen för oss.

5.6 Forskningsetiska överväganden

Som forskare bör en alltid ställa forskningskravet, dvs. att forskning är viktigt och nödvändigt, mot individskyddskravet som består av fyra punkter som tillsammans ska fungera som ett skydd mot påträngande insyn i intervjudeltagarnas liv, samt mot psykisk och fysisk skada eller kränkning (Vetenskapsrådet, I.D.: 5). De fyra kraven är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Det förstnämnda fordrar att jag som forskare informerar intervjudeltagarna om syftet med studien, att deltagandet är frivilligt och att intervjuerna kan avbrytas närhelst intervjudeltagarna vill. Samtyckeskravet innebär att deltagarna själva och ingen annan avgör om de ska delta i studien eller inte (Vetenskapsrådet,

I.D.: 6-7, 9). Dessa båda delkrav är nära besläktade och kan med fördel slås ihop i vad som kallas informerat samtycke. Konfidentialitetskravet handlar om materialet som kommer av en studie och hur det bör hanteras. Kravet påbjuder att alla uppgifter som kan identifiera studiens deltagare ska behandlas och förvaras så att ingen obehörig kan komma över den. Anonyma deltagare ska heller inte kunna identifieras i den färdiga rapporten (Vetenskapsrådet, I.D.: 12). Slutligen innebär nyttjandekravet att materialet som studien genererar endast får användas i vetenskapligt syfte och aldrig lånas ut till kommersiellt bruk (Vetenskapsrådet, I.D.: 14). Jag har under forskningsprocessens alla steg förhållit mig till dessa etiska riktlinjer för att inte begå etiska övertramp som riskerar att skada mina intervjudeltagare.

Eftersom det var mina kontaktpersoner och inte jag själv som bokade intervjuerna var jag inledningsvis mycket noggrann med att informera kvinnorna om att allt deltagande var anonymt, frivilligt och att de kunde pausa och avbryta intervjun när de ville. Jag poängterade även att kvinnorna när som helst kunde välja att inte besvara en fråga eller utveckla ett ämne, om det blev för känsligt eller om de av annan anledning inte önskade prata om det. Sedan frågade jag dem om jag kunde spela in intervjuerna på band, för mitt eget minnes skull. Jag försäkrade att det endast var jag som skulle lyssna på inspelningarna efteråt. När jag efter intervjuerna lyssnade igenom inspelningarna och transkriberade dem passade jag på att avidentifiera kvinnornas berättelser genom att ta bort namn på personer och platser, arbetstitlar och annat som skulle ha kunnat koppla ihop kvinnornas berättelser med dem själva och på så sätt riskera deras anonymitet. Genom att på detta sätt omedelbart avidentifiera materialet har jag försäkrat mig om att inga identifieringskänsliga uppgifter någonsin funnits i skriven form. Det har med andra ord endast varit själva ljudfilerna som jag behövt bevara inlåsta på hemlig plats så att ingen obehörig har kunnat komma åt dem. I samband med uppsatsens sammanställande har jag raderat dessa ljudfiler och endast behållit de anonymiserade transkriberingarna. Slutligen har jag naturligtvis aldrig övervägt att sälja ut kvinnornas berättelser till kommersiella ändamål. Med detta i beräkningen anser jag samtliga fyra delkrav från vetenskapsrådets etiska riktlinjer uppfyllda.

6. Analysmetod

Studiens empiriska material utgörs av de inspelade intervjuerna och dess transkriberingar som jag själv aktivt genererat, så kallat primärmaterial (Aspers 2011: 167). Detta material analyserades kontinuerligt i en process från första insamlandets stund till den här uppsatsens sammanställande (Aspers 2011: 18). När alla intervjuer genomförts och transkriberats

påbörjade jag dock en mer aktiv analysprocess då jag först läste igenom allt material för att få överblick. Därefter läste jag igenom transkriberingarna igen men nu med studiens teoretiska ansats och den tidigare forskningens resultat i bakhuvudet. Vid denna genomläsning identifierade jag centrala teman i intervjuerna. Tillvägagångssättet brukar kallas för induktiv kodning och fördelarna med att anamma arbetssättet som ett första steg i den fokuserade analysprocessen är att det öppnar upp för tolkning av materialet då empirin får tala för sig själv snarare än att forskaren tillämpar sina förutfattade meningar på det. Annorlunda uttryckt tillåts empirin sparka tillbaka mot den teoretiska bakgrunden och på så sätt överraska forskaren, vilket kan bidra till teoriutveckling (Aspers 2011: 195, 169, 172). Den induktiva kodningen genererade ett antal teman som jag strukturerade upp i ett kodschema. Vidare byggde jag ut kodschemat med koder hämtade från intervjuguiden (som i sin tur inspirerats av den teoretiska ansatsen och den tidigare forskningen) för att kunna fortsätta analysarbetet genom att ägna mig åt strukturerad kodning (Aspers 2011: 172). Under den strukturerade kodningen gick jag på nytt igenom allt material kronologiskt, mening för mening, och sorterade materialet så att varje uttalande om exempelvis droger hamnade under sin bestämda kodningskategori. Under denna strukturerade kodningsprocess använde jag mig av det kvalitativa analys hjälpmedlet QSR Nvivo 10.

När sorteringsförfarandet var avklarat analyserade jag alla de stycken, meningar och citat som kopplats till respektive kod var för sig, genom närläsning. I detta stadium kan en skilja på lodrät och vågrät analys, där lodrät analys innebär att analysera en enskild intervju för sig och vågrät innebär att ställa intervjuerna mot varandra (Thomsson 2010: 150). Jag ägnade mig åt båda dessa metoder för att nå djup förståelse av enskilda fall och finna bredare gemensamheter och beröringspunkter i kvinnornas berättelser. Därefter strävade jag efter att skapa förståelse för uttalandena genom att koppla dessa till studiens teoretiska perspektiv samt den tidigare forskningens resultat. På detta sätt testas teorin och den tidigare forskningen med min empiri; Om teorin och den tidigare forskningen kan skapa förståelse för mina intervjudeltagares handlingar, tankar och berättelser styrks teorin och resultaten (Aspers 2011: 212-213).

För att öka transparensen och ge mer tyngd och trovärdighet till de kopplingar mellan mina intervjudeltagares utsagor och studiens teoretiska ram som ligger till grund för studiens resultatdel nedan har jag infogat ordagranna och rika citat från intervju transkriberingarna i texten. Värt att nämna om citeringarna är att beteckningen: [...] betyder att en passage har klippts ut ur citatet. Oftast när det inträffar rör det sig om pausljud som ”mm” eller att jag

återgivit hur jag tolkade det som intervjudeltagaren just sade, för att validera att jag förstod hennes mening rätt. Sådant är bortklippt då jag inte anser det vara meningsbärande för analysen. Ett snedstreck; / betyder att talaren avbrutits mitt i sin mening. Slutligen är ett ord inom [hakklamrar] ett ersättningsord som tagits till av mig för att censurera namn, platser och annat som riskerat att identifiera mina intervjudeltagare.

7. Resultat och analys

I detta kapitel presenteras och analyseras studiens resultat. För att ge tyngd och autenticitet till resonemangen har jag infogat intervjuцитat i texten, som illustrerar exempel på teman jag funnit. Först undersöker jag vilket eller vilka genusgöranden kvinnorna ägnat sig åt under sin tid som aktiva i den kriminella livsstilen. Detta första stycke blir något mer övergripande och är inte direkt kopplat till kvinnornas upphörande. Det syftar istället till att kasta ljus över det outredda fenomenet som är kvinnors kriminella livsstilar. Jag finner det nödvändigt att börja i denna ände för att skapa förståelse för vad kvinnorna har upphört med. Stycket därefter behandlar vilka faktorer (*hooks for change*) som framträder som särskilt viktiga i kvinnornas berättelser om hur det gick till när de upphörde med brott. I kapitlets tredje och sista stycke kopplas genusgörandet och *hooks for change* till kvinnornas mognadsprocesser, för att se vilken roll genus- och åldersnormer har spelat i kvinnornas upphörandeprocesser.

7.1 Kvinnor i en mansvärld

När kvinnorna var aktiva i sina kriminella livsstilar umgicks de i det närmaste endast med män, i en drogvärld som helt domineras av männen. Mycket av kvinnornas handlingar förknippas vanligtvis med maskulinitet, som exempelvis att ta risker genom att ständigt öka drogintaget, att begå brott för att det är roligt samt att vara mycket sexuellt aktiv. En logisk följd av livssituationen hade varit att kvinnorna förhöll sig till dem de umgicks med, och på så sätt jämförde sin egen situation med männen de hade kring sig. Emellertid framkom under intervjuerna att kvinnorna i första hand förhöll sig till andra kvinnor i liknande situationer. Kvinnorna såg sig själva som just kvinnor, och strävade efter att uppfattas som sådana av andra, män och kvinnor, i sin omgivning. Ett återkommande tema för samtliga intervjuer är berättelser och beskrivningar om en vardag som kvinna i en mansvärld. Några av de mest talande citaten tas upp här. Det första är Johannas, då hon berättar om vad hon brukade göra en vanlig dag som pundare:

Johanna: Ja haha. Definitivt inget vettigt. Kanske har nåt soc-möte som du gör dig i ordning för. Som du oftast skiter i i alla fall för du ser för jävligt ut tycker du själv.

Robin: Ja, okej... Det är så att man uppfattar sig själv som /

Johanna: Nej men man kan tänka så på morgonen eller på kvällen innan har jag tänkt många gånger att "ja jag ska gå dit imorgon". Åker till Ica och snor nån jävla ansiktsbehandling vett. Läger på en jävla spagrej och tror att det ska göra nån mirakellösning.

Robin: Ja just det.

Johanna: Pösigare kläder, man är ju oftast ganska smal. Men sen på morgonen så känner man ändå att, nej. Det lurar ingen. Lika bra att hålla sig därifrån.

[...]

Robin: Vill du bli nån annan liksom eller /

Johanna: Ja jag vill nog försöka se lite mer respektabel ut än man gör med dom svarta ögonen och liksom, 47 kilo man har på kroppen. Det syns ju ganska kraftigt när man pundar liksom.

Robin: Ja... Just det. Vem är det man vill bli då eller vad? Hur vill man vara?

Johanna: Ja alltså man... När jag är inne i det där så reflekterar jag inte så mycket över det men jag vet ju att jag inte vill vara där. Men det är så jävla svårt att komma därifrån. [...] Så man accepterar den vardagen man har liksom... och försöker göra sig kanske bättre än sin omgivning, dom man umgås med då. Det finns ju alltid dom pundarna som är värre, tycker jag.

Robin: Ja just det, ja?

Johanna: Och det är ju väldigt lätt att säga till sig själv "jag har ju i alla fall tänder" eller "jag har inte problem med det" eller "jag ser inte ut sådär på kroppen" och... Typ sånt.

Robin: Allright... Man jämför sig med andra /

Johanna: I samma situation ja! Ja precis.

Att på detta sätt jämföra sina handlingar och kroppar med andra kvinnor i liknande situationer som de själva befann sig i är ett genomgående tema i intervjuerna. Kroppen är central för självuppfattningen, vilket även visar sig i Lisas berättelse om hur hon började se sig själv som kvinna först i samband med att hon började missbruka¹⁹ amfetamin:

Robin: Jag tänkte på hierarkier och du sa att det är viktigt med utseende och att se fräsch ut sådär, gjorde du nånting för att verka fräschare än du var eller för att verka fräsch?

Lisa: Det gjorde jag säkert för innan jag började med amfetaminet har jag inte sett mig. Alltså jag hade inte sett mig själv innan. Visst jag ser mig själv i spegeln men jag har aldrig liksom tänkt på hur jag ser ut [...] Men när jag började med amfetaminet då kom det mycket män i umgänget, och då började jag liksom förstå "fan jag är en kvinna, jag ser ut såhär". Och samtidigt fick man ju alla dom här äckliga förslagen och så. [...] Nej men jag såg väl mig själv på ett annat sätt.

Robin: Absolut, blev mer medveten om att du var kvinna?

Lisa: Precis! Och sen när jag började sno så snodde jag kläder till mig själv som jag aldrig gått i förut. För T-shirt och jeans hade jag gått i.

Robin: Ja? Vad var det nu då?

¹⁹ Huruvida ett narkotikaintag benämns som bruk eller missbruk här i resultat- och analyskapitlet är helt avhängigt intervjudeltagarnas ordval i sammanhanget. Detta eftersom det handlar om deras livshistorier och jag anser att de själva är bäst lämpade att avgöra var gränsen mellan bruk och missbruk går.

Lisa: Nu var det liksom, man började med tights och det var finbrallor och vågade toppar [...] Klänningar, jag skulle aldrig ha satt på mig en klänning innan.

Sara berättar om hur hon ändrade sina drogvanor för att de olika substanserna påverkade hennes kropp på olika sätt:

Sara: Och då tog jag amfetamin, och då var jag helt själv och jag hade gått upp lite i vikt också där på [arbetsplatsen] för jag rökte ju braj varje dag och kåkade liksom.

Robin: Ja.

Sara: Och på studenten var jag lite sådär tyckte jag. Och då började jag ta amfetamin och började gå ner en massa i vikt och kände mig snygg igen.

En liknande uppfattning finns hos Gabriella, som upplevde att andras uppfattning av henne förändrades när hon bytte substans och med det umgänge:

Gabriella: Så "nej jag ska inte lägga pengar på amfetamin, bara röka" liksom. Och jag tyckte också det var väldigt skönt att möta rökarkulturen. För då satt vi där, 15 pers liksom. Du vet det var så flummigt och folk ville prata och umgås. För du vet kroglivet, då var det bara supa och knulla som gällde. Man var bara en kropp.

Wilma var medlem i ett gäng där männen tog hand om henne och beskyddade henne. Wilmas roll var den omhändertagande kvinnans:

Wilma: Så jag hade fortfarande den rollen litegrann, att man skulle ta hand om mig [...] Sen kan man ju tycka vad man vill om att ta hand om betyder att ge nån tre hekto amfetamin och säga "här, du får sälja det här så du kan knarka själv" [...] Men du vet dom såg till så att jag inte blev rånad, jag fick inte gå ut och göra affärer sent på kvällen utan det skulle ske dagtid.

Robin: Okej.

Wilma: Sen var nog min roll litegrann den här omsorgsfulla. Jag tog väl ganska ofta hand om folk och dom fick vara hemma hos mig och jag lagade mat och såg till så att folk äter och duschar och är fräscha [...] Dom flesta jag hängde med var yrkeskriminella. Så det var ganska stora rån, bryt, alltså man containerpundade inte utan det var ganska stora grejer.

Robin: Ja, men tidigare hade du gjort några mindre bryt?

Wilma: Ja nåt källarförråd, nån UFF-container, ja du vet sådär lort-pundigt.

Robin: Ja exakt, men nu var det seriösa grejer. Du var ofta med?

Wilma: Jag var ofta med, men lika ofta var jag placerad hemma på kökstjänst eller vad man ska säga. Du vet det funkade litegrann så fortfarande, som jag sa det fanns nån form av heder. Lite i alla fall. Men ofta var det så att du får vara hemma och se till så det finns grejer, påsar, vågar.

Robin: Just det.

Wilma: Det ska vara städat och rent, ett fint yttre. Sen kom dom hem och då blev jag sittandes med en mortel, för dom kom ju i kakor, du vet amfetamin?

Robin: Ja.

Wilma: Sitta och mortla sönder det där.

Robin: Ja, kökstjänst!

Wilma: Ja, haha.

Wilma menar att hennes utseende gjorde henne värdefull för männen, med citatet ”*Du vet liten och söt och långa ögonfransar, och framförallt ung. Det är klart man släpar med sig en sån överallt, som nån form av smycke*”

Slutligen belyser ett annat citat från Gabriella hur kvinnorna genomfört handlingar som svårligen passar in i ett femininitetsgörande, men att de trots detta begick handlingarna som just kvinnor:

Gabriella: Sen var jag ju ute på krogen och slogs och såna saker. Och jag tränade kickboxning. Så det var en ganska tung period. Och jag har ju slagits mycket på krogen

Robin: Ja, med män eller kvinnor?

Gabriella: Både och

Robin: Ja

Gabriella: Som en jävla markatta liksom

Gabriella beskriver sitt agerande som en markattas, vilket är ett uttryck för en besvärlig kvinna. När Gabriella slogs på krogen slogs hon således inte som en man utan som en avvikande kvinna.

Dessa citat visar hur kvinnorna med sina kroppar som verktyg strävade efter att uppfylla den normativa femininitetens ideal om den rena, skötsamma, omhändertagande kvinnan. De är samtidigt mycket medvetna om att de på grund av sitt drogbruk och sin kriminalitet i övrigt inte lever upp till detta ideal, eftersom de känner sig tvingade att förställa sig för att verka mer kvinnliga inför andra. Citaten visar även att deras bild av sig själva som kvinnor bekräftas av andra i deras närhet, som också ser dem som kvinnor och uppmärksammar deras kroppar. Detta sammantaget gör det tydligt att kvinnorna då de levde i kriminella livsstilar förhöll sina handlingar och sina kroppar till ett femininitetsgenus. I stycke 8.3 kopplas åldersnormer till femininitetsgörandet för att undersöka vilken roll de haft i upphörandeprocessen.

7.2 Upphörandeprocessens förutsättningar

Detta stycke behandlar faktorer som kvinnorna själva lyfter fram som viktiga för att lyckas upphöra med den kriminella livsstilen. Det är främst två faktorer som genomgående lyfts fram under intervjuerna: narkotika och graviditeter. Först behandlas narkotikans roll. Stycket efter behandlar graviditet, som är ett mycket framträdande tillfälle till förändring i kvinnornas berättelser. Slutligen behandlas andra tillfällen till förändring som kvinnorna inte lyfter fram som särskilt betydelsefulla i sina berättelser men som i tidigare forskning tillskrivits betydelse för mäns upphörandeprocesser.

7.2.1 Narkotikans roll i kvinnornas kriminella livsstilar

Drogernas roll i kvinnornas berättelser är mycket framträdande. Beroendet begränsar deras handlingsutrymme starkt eftersom mycket av vardagen präglas av en strävan att inta droger, skaffa mer droger eller komma över pengar till droger. Gabriella ger ett kortfattat svar som är signifikativt för samtliga kvinnor i studien, på frågan om vad som var viktigast i livet före upphörandet: ”*Drogerna. Att ha roligt. Att slippa ansvar. Att må bra. Ja, jaga droger, inta droger, prata om droger, umgås med droger*”. När kvinnorna tog steget för att aktivt försöka förändra sina liv och upphöra med den kriminella livsstilen låg fokus helt och hållet på att upphöra med narkotika, inte med andra brott. Detta visar sig dels i deras direkta uttalanden om vad som var fokus för dem under upphörandeprocessen, samt även i uttalanden som visar att kvinnornas egen bild av vad som var problematiskt i den kriminella livsstilen var drogmissbruket, inte annan kriminalitet²⁰. Nora berättar ”*Alltså det som jag har mest problem med det tror jag inte är kriminaliteten [...] Utan jag känner nog mer att det är själva drogerna*”. Johanna, Gabriella och Sara resonerar på liknande sätt:

Johanna: Jag har väl vetat nånstans såhär att slutar jag missbruka så slutar jag vara kriminell.

Robin: Ja.

Johanna: Så är det ju. Jag ser inte mig själv... alltså i drogfri form så ser jag inte mig själv som en kriminell person.

Robin: När du ser tillbaka på livet, ser du dig själv som exmissbrukare?

Gabriella: Ja, jag är ju det?

Robin: Haha, jo, jo. Ser du dig själv som exkriminell?

Gabriella: Nej.

Robin: Nej.

Gabriella: Eller ja, jo det gör jag. Det är klart jag gör! Vafan jag har ju hållit på med olagliga substanser.

Robin: Ja.

Gabriella: Så, det är klart jag är.

Robin: Okej.

Gabriella: Ja. Och gjort inbrott och det är klart som fan, varför svarade jag... gud!

Robin: Jo men det är en sak att veta att man har begått brott och det är en annan sak att säga ”jag har varit kriminell”. Det kan vara olika saker.

Gabriella: Ja. Jag är så van att fokusera på att vara en beroende. Men det är klart jag har varit kriminell, absolut. Hela livet.

²⁰ Dessa uttalanden visar även att kvinnorna inte ser narkotikaintag som en kriminell handling, även då det de facto definieras som sådant enligt svensk lagstiftning.

Robin: I häktet så tänkte du att "nu ska jag sluta med droger", eller med kriminalitet? Om det finns en sån uppdelning?

Sara: Alltså jag kände ju såhär att jag måste ju sluta med droger, för jag menar kriminaliteten kommer ju av drogerna, det är ju det. Alltså jag måste sluta med drogerna för annars kommer jag göra bort mig och göra nåt kriminellt så att jag till slut hamnar i fängelse, och det vägrar jag liksom.

Att kvinnorna ser sig själva som exmissbrukare snarare än exkriminella är intressant mot bakgrund av den relativt omfattande kriminaliteten som de varit involverade i. Intervjuerna innehåller berättelser om olika mer eller mindre grova brott. Förutom illegalt narkotikabruk rör det sig om exempelvis stöld, rån, inbrott, misshandel, utpressning, snatteri, narkotikahandel, drograttfylla och skadegörelse. Kvinnornas fokus på narkotikan och frigörelsen från den påvisar hur stor roll den spelade i deras kriminella livsstilar. Den intressanta följdfrågan på detta blir naturligtvis: hur gick det till när kvinnorna upphörde med narkotika och med den sina kriminella livsstilar? De två nästkommande styckena behandlar de tillfällena till förändring som kvinnorna själva menar att de tog tillvara på.

7.2.2 Graviditet som tillfälle till förändring

Forskningsöversikten i kapitel 3 visade att ett stort antal faktorer kan fungera som *hooks for change* och spela avgörande roller i upphörandeprocessen. Kvinnorna i min studie bekräftar detta då även de pekar på en rad olika faktorer som de tillskriver betydelse för sitt eget upphörande. Ett fenomen som sticker ut som extra iögonfallande i kvinnornas berättelser är emellertid graviditet. Samtliga sex kvinnor har varit gravida. Fem av dem har fött barn och fyra av dessa pekar ut graviditeten och/eller det födda barnet som den enskilt avgörande faktorn till att de lyckades ta sig ur sin kriminella livsstil. Graviditet lyfts inte fram i den tidigare forskningen, vilket gör det extra spännande att fokusera på här. Första citatet är Johanna, som svarar på om det varit svårt att hålla sig ifrån drogerna sedan hon tog beslutet:

Johanna: Ja. Jag har ju lite förspänt eftersom att jag är ju gravid. Det är ju lite mer /

Robin: Ja du blir påmind.

Johanna: Ja precis, det är lite svårare för mig att sätta en spruta i armen när det sparkar i magen liksom [...] Än vad det är för många andra kanske [...] Så jag har väl det att tacka någonstans så.

Johanna hade försökt upphöra flera gånger tidigare utan att lyckas. När jag frågade om vad hon trodde gjort skillnaden den här gången jämfört med de tidigare försöken svarade hon:

Johanna: Ja... Alltså det som är mer markant det är ju att jag är gravid.

Robin: Ja det är mest påtagligt liksom?

Johanna: Ja. Jag ville ju inte i mitt missbruk förstöra för någon annan liksom [...] Och nu valde vi att behålla ett barn. Och då måste jag också stå för det och ta ansvar.

Robin: Javisst, det kan jag verkligen förstå.

Johanna: Och sen också att det ger en, för i början kan folk säga såhär "nej det går inte om du inte har egen vilja så går det inte". Men jag tror att ibland kan det vara såhär att man blir drogfri för någon annan, bara du hittar din egen vilja till slut.

Robin: Ja.

Johanna: Som i början när jag sökte den här vården då tänkte jag mer att jag kan få lägenhet, jag kan vara gravid och sen kan jag knarka lite när barnet är fött [...] Men sen ju mer tiden har gått och man har sjunkit in i det här så ser jag ju mer... ju längre perspektiv jag får från missbruket så ser jag ju hur jävla svart det var. Och hur jävla pissigt jag mådde och vilket jävla trist liv jag hade.

Lisas berättelse om graviditeten är snarlik Johannas. Lisa är dock än mer bestämd i sin uppfattning om att hennes graviditet var avgörande för hennes upphörande, med formuleringar som: *"hade jag gjort abort, då hade jag fan inte levt idag - säkert!"*. Precis som för Johanna var Lisas ursprungliga plan att hålla upp med narkotikan under graviditetstiden, för att sedan börja använda igen när barnet var fött. Och precis som för Johanna blev narkotikan mindre och mindre attraktiv ju längre graviditeten gick. Hon säger *"Jag var nog inte införstådd i att jag skulle sluta droga så [...] Men det måste man ju göra när man blir gravid"*. Hon berättar att hon gick in i en *"graviditetsbubbla och mådde skitbra"*, och med tiden märkte hon hur *"tjacket blev så jävla obetydligt"*.

Upphörandeprocessens komplexitet är framträdande i Johanna och Lisa berättelser eftersom de båda initialt planerade att endast hålla upp en kortare tid, medan de var gravida. Det tidsperspektiv på den kriminella livsstilen som graviditeten erbjöd gav dem emellertid en helt ny syn på sitt gamla liv, som svart, hemskt, kort och olyckligt. Deras nyvunna syn på livet i den kriminella livsstilen möjliggjorde för kvinnorna att en gång för alla ta sig ur sin situation.

Nora missbrukade alkohol när hon blev gravid. Hon säger *"För mig på ett sätt så var graviditeten en jäkla räddning"*. Hon höll sig både nykter och drogfri i ungefär ett år efter barnets födsel, innan hon tog återfall och på nytt började missbruka alkohol, cannabis och internetdroger. När hon sedermera tog sig ur sitt missbruk på nytt menar hon att barnet spelade stor roll även denna gång. Nu var det vetskapen om att barnet var på väg att växa upp och därmed fara illa på grund av Noras situation som hon tänkte på. Det slog Nora att hon har minnen från tiden då hon själv var i samma ålder som hennes barn var i vid tiden för upphörandet, vilket skrämde henne då hon inte ville ge sin dotter hemska barndomsminnen: *"Min dotter var det som jag såg. Jag ville inte se henne må dåligt mer"*. Detta uttalande visar,

tillsammans med Johanna och Lisas uppfattningar om att det inte går att knarka när det sparkar i magen, på hur viktigt det är för kvinnorna att inte uppfattas som dåliga mödrar.

För Sara var det en rad faktorer som spelade in under hennes upphörandeprocess. Graviditeten kom sedan hon redan börjat tänka i banor av att förändra sitt liv, men hon menar ändå att dottern spelat en avgörande roll i upprätthållandet av drogfriheten:

Sara: Det är också mycket [dotterns] förtjänst [...] ja hon hjälper mig att tänka rätt [...] hon är den där som ger det sista liksom. Är den som gör att jag tar rätt beslut och håller mig till dom.

7.2.3 Andra tillfällen till förändring

Mina intervjuer behandlade en rad faktorer som tidigare forskning på män har bevisat kan ge tillfällen till förändring och bidra till ett upphörande med en kriminell livsstil (se intervjuguiden i bilaga 1). Av dessa är det emellertid ingen som kan sägas utgöra något tema i kvinnornas berättelser om upphörande. Sociala relationer till vänner och kärlekspartners har visserligen centrala roller i kvinnornas livshistorier, men det är endast i Saras fall som de haft avgörande betydelse för upphörandet. I Saras fall rör det sig dock om en form av dramatisk vändpunkt, snarare än något som skapat rutiner och stärkt den informella sociala kontrollen på det sätt som sociala relationer brukar fungera enligt upphörandelitteraturen. Sara var tillsammans med en man som dog av en överdos medan hon låg och sov i samma rum. Händelsen tog hårt på Sara, som beslöt sig för att vara drogfri fram till mannens begravning. Efter begravningen återföll hon i missbruket och träffade en ny man. Kort in i deras förhållande avled även den nya mannen till följd av en överdos. Sara berättar om det dramatiska ögonblicket:

Sara: Jag ska gå in på toaletten och dra i mig nånting, jag vet inte vad. Och så bara hör jag nånting där ute, nåt gurglande eller nånting. Och då är det han, och jag märker att han är helt. Och jag bara "vad fan är det?" och jag bara skakar honom, men han är fortfarande vid medvetande.

Robin: Ja.

Sara: Och jag bara "är det lugnt, ska vi typ?". Han lägger sig ner där och typ "åååh", låter [...] Och så vet jag inte exakt vad som händer där för det är suddigt, men när jag vänder mig mot honom så ser jag liksom "nu är han död" [...] jag bara springer fram, jag får sån panik så jag nästan glömmer bort vad jag ska göra. För allt med [den tidigare killen] kommer tillbaka.

Robin: Ja det är klart.

Sara: Och det här är åtta månader emellan.

Robin: Ja.

Sara: Och jag bara "det får liksom inte vara sant" Och så ringer jag 112 och bara skriker liksom. Och dom kommer, och jag bara "vad bra, nu väcker dom honom" och dom

kommer ut till mig och bara "vi fick inte liv i honom". Och då liksom. Jag vet inte, det bara blixtrar och jag känner att jag orkar ingenting längre. Det är bara för mycket.

Sara menar att *"efter den här delen vänds mitt liv verkligen upp och ner och jag blir på allvar såhär att jag måste ta mig ur den här skiten liksom"*.

Wilma födde sitt barn efter den mest aktiva delen av upphörandeprocessen. För hennes del var det avgörande tillfället till förändring att hon, tillsammans med sin dåvarande kille, åkte fast för ett grovt narkotikabrott som gav Wilma ett flerårigt fängelsestraff. Ungefär ett halvår in i fängelsetiden började Wilma förändra sin inställning till den kriminella livsstilen och ansträngde sig för att förändra sin situation, bland annat genom att ta avstånd från alla hon kände som fortfarande var aktiva i en kriminell livsstil. Flera av kvinnorna har suttit i fängelse, men endast Wilma tillskriver fängelsevistelsen betydelse för upphörandeprocessen.

Gabriella har endast varit gravid en gång. Det var i tidiga tonåren och hon gjorde abort. För hennes del var det istället en rad andra faktorer som spelade in vid hennes upphörande. Amfetaminet, som hon länge hade levt för, hade börjat sluta verka. Detta är en realitet för flera av kvinnorna, men endast för Gabriella har det spelat avgörande roll för upphörandet. Dessutom hade Gabriella under en ganska lång tid levt utan bostad, vilket också började ta ut sin rätt. Gabriella hade tidigare känt en stark dragningskraft till äventyret som den kriminella livsstilen erbjöd, men efter en tid var livet inte lika spännande längre:

Gabriella: Då hade jag kapitulation. Jag hade bott i ett tält i sex veckor. Det hade blivit augusti. Det var fuktigt. Kläderna var blöta, jag luktade surt. Livet var fan värdelöst! Och då tänkte jag "okej, [Gabriella]", jag älskar ju drogen, eftersom jag kan ta nånting och skjuta in i min kropp och få ett direkt välmående. Och det hade börjat sluta fungera. Så jag förstod ju att jag hade använt... så. [...] Så jag tänkte att om jag lägger drogerna i fem år. Om nu livet är så värdelöst, om nu det här Svenssonlivet, måndag till fredag, vardag, är så jäkla tråkigt. Då finns grejerna kvar. Men en nyfikenhet var att "få se nu vad livet har att erbjuda, om jag låter bli att plocka upp i fem års tid" tänkte jag i mitt stilla sinne där i tältet.

Andra faktorer som traditionellt²¹ fungerat som tillfällen till förändring, såsom religion, arbete eller att träffa den rätte partnern, tillskrivs inte den betydelsen i kvinnornas upphörandeberättelser. Samtliga kvinnor har genomfört 12-stegsbehandlingar och genom dessa konfronterats med sin egen religiositet, men ingen av dem upphörde till följd av frälsning. Kvinnorna har även relativt omfattande erfarenheter av arbeten, flera av dem arbetade i (visserligen korta) perioder samtidigt som de var aktiva i sina kriminella livsstilar.

²¹ Det vill säga enligt tidigare studier som genomförts på män

Gabriella arbetade i flera år på samma arbetsplats, samtidigt som hon ”*rökte hasch dagligen*”. Lite senare arbetade hon på ett annat ställe, där hon ”*tog amfetamin till frukost. Och sen hade jag färdigrullade jointar som jag gick ut och rökte på lunchen*”. Ingen av kvinnorna har emellertid arbetat under upphörandeprocessen.

7.3 Genus- och åldersnormers inverkan på kvinnornas upphörande

I detta avsnitt, som avslutar resultat- och analyskapitlet, ska kvinnornas tillfällen till förändring kopplas till genus- och åldersnormer, för att påvisa vilken roll dessa har spelat i kvinnornas upphörandeprocesser. Fokus ligger på graviditet och moderskap eftersom det är det mest framträdande tillfället till förändring som framkommer i kvinnornas berättelser.

Samtliga kvinnor har försökt upphöra upprepade gånger tidigare utan att lyckas. En mycket intressant fråga är därför vad som var skillnaden vid dessa tillfällen jämfört med nu. I stycket om graviditet som tillfälle till förändring ovan menade flera av kvinnorna att deras graviditet och/eller moderskap gjorde skillnaden. För Johanna, Nora och Sara verkar moderskapet ha medfört en ny identitet och ett nytt sätt att se på sig själv. Denna nya identitet har i sin tur inneburit att gamla handlingsmönster inte längre ses som tillgängliga, medan andra handlingar, som inte var aktuella förut, nu aktualiserats. Vi minns Saras uttalande från stycke 8.2.2, där det framgick att barnet givit henne ett nytt fokus och hjälper henne att tänka rätt i sitt upphörande. Nora berättar om en liknande upplevelse:

Nora: Jag tycker inte om att ljuga. Men jag gör det när jag knarkar. [...] Jättemanipulativ, mytoman. Det är jag inte när jag är ren. [...] Det är så, jag har två helt olika. Det finns kriminella [Nora] och Knarkar-[Nora] som hör ihop i ett, och sen finns det Mamma-[Nora] som är ren, nykter och drogfri nu.

Robin: Yes.

Nora: Så jag har dom två. Men jag är helst här.

När jag frågade Johanna om det var svårt att bryta kontakten med alla vänner hon hade som aktiv i sitt missbruk svarade hon:

Johanna: Det är klart det är jobbigt i början, man känner sig ensam och så men idag förstår jag ju och ser att, skulle jag träffa dom idag så har vi inget gemensamt just nu.

Robin: Nej, just det.

Johanna: Jag skulle vilja prata barn och barnvagnar och skola liksom. Och dom skulle prata... ja det dom pratar om. Golbögar och fängelsestraff och idioter och dåligt knark, typ.

När Johanna senare berättar om en kompis från förr som hon vet är gravid i ungefär samma skede som hon själv beskriver hon deras ”*helt olika situationer*”:

Johanna: Hon är bostadslös och hon är aktiv... och hon mår inte så bra [...] Har inte fått liksom bo in sig på något sätt och med barnvagn eller... För såna saker är viktigt! Det blir ju det. Även om man inte tror det så, som mamma blir det så. Du vet man ska ha kläder och du vet det ska vara diskat och det ska vara städlat och tvättat och allt sånt där.

Graviditeten kan alltså medföra ett nytt tankemönster, en ny självuppfattning som i sin tur erbjuder förändrade handlingsalternativ. Emellertid har alla kvinnorna varit gravida vid tidigare tillfällen. Alla utom Lisa har i dessa lägen valt att göra abort (i något enstaka fall har beslutet om abort fattats av någon annan i kvinnornas närhet) för att deras livssituation inte tillät barnafödande. Johanna berättar t.ex. ”*Jag har ju varit gravid förut och gjort aborter och fått missfall och så men då har det mer setts som ’ja men det är lika bra’ liksom*”. Sara resonerade på ett liknande sätt:

Sara: Jag var gravid både med [första och andra killen]. Men första gången tror jag att jag var 15 år eller nånting [...] Och gjorde en abort [...] Men sen så blev jag ju gravid igen och då kände jag [...] och det har jag känt hela tiden att jag kommer aldrig att tycka att föda ett barn in i ett pågående missbruk är bättre för barnet än att ta bort det.

Både Nora och Lisa har hållit upp med narkotikan och kriminaliteten under graviditeterna men sedan fallit tillbaka i missbruk efter att barnen fötts. En graviditet är således på inget sätt en garant för en kognitiv förändring eller ett mognande. Lisa födde två barn inom loppet av två år när hon var i 25-års åldern. Hon höll upp med narkotikan under havandeskapet, för ”*det måste man ju göra när man blir gravid*”. Det fanns dock inte någon tanke på att på allvar upphöra med den kriminella livsstilen under denna period, och Lisa fortsatte med narkotikan i mer än tio år efter det att hon blivit tvåbarnsmor. När hon sedan blev gravid igen, med det tredje barnet, beslöt hon att förändra sitt liv och upphöra med den kriminella livsstilen. När jag frågade Lisa vad som var skillnaden tredje gången jämfört med de första två svarade hon:

Lisa: Ja men bara för att jag var så jävla less nu sista gången. Och det hade med sig så mycket jävla konsekvenser [...] Men hade jag inte hunnit suttit och såna grejer och inte varit med om det jag varit med om så hade jag kanske börjat igen, jag vet inte.

Robin: Nej, visst.

Lisa: Men nu, alltså det gick så fort och, ja... och sen var det bara bedrövt sista tiden.

När Lisa födde sina första två barn hade hon en annan missbruksbild än vid den tredje graviditeten. På den tiden rökte hon hasch varje dag, och även om hon beskriver det som ett missbruk menar hon att hon dittills inte fått erfara särskilt svåra konsekvenser av haschet. Vid tidpunkten för den tredje graviditeten hade Lisa varit sprutnarkoman och beroende av amfetamin i många år. På grund av det hade hon hunnit uppleva betydligt värre konsekvenser

av sin kriminella livsstil. Lisa berättar vidare med ett talande citat om hur hon resonerade när hon fick reda på att hon var gravid för tredje gången:

Lisa: Och jag bara ”jaha, vad fan ska jag göra då?”. Så då går jag upp till soc, till missbruksgruppen och säger ”jag är vräkt, jag har inga pengar, jag är nedknarkad, jag är trött och sen är jag gravid” [...] Och hon börjar asgarva och bara ”vad ska du göra nu då?” ”Nej men jag behåller det, jag kör på sista tåget nu”.

Den trötthet som Lisa vittnar om här hade hon känt en längre tid. Att ledsna på det hårda missbrukarlivet är ett centralt tema i samtliga intervjuer. Emellertid gav detta inte tillräcklig motivation för någon av kvinnorna för att på egen hand fungera som ett tillfälle till förändring. Även om kvinnorna nått ett stadium där de insett att den kriminella livsstilen inte längre var önskvärd, hade narkotikaberoendet, fängelsestraff, hemlöshet och brist på konforma sociala kontakter begränsat kvinnornas handlingsutrymme så att upphörande inte fanns som alternativ. Det faktum att detta är en realitet för samtliga kvinnor är intressant mot bakgrund av deras olika åldrar. Det är på inget sätt så att kvinnorna behöver nå en viss ålder för att drabbas av tröttheten eller det begränsade handlingsutrymmet. Johanna, som är i 25-års åldern idag, berättar om ett tidigare, misslyckat försök att upphöra:

Johanna: Jag typ kände att ”ja det kanske inte är värt det” [...] Och försökte, och det gick inte... Det är klart att det hade gott om jag hade velat det ännu mer men det var jävligt svårt. Jag mådde jävligt dåligt och jag hade brutit ner så många relationer så det fanns inte så mycket att ta på att bli drogfri för.

När sedan Johanna blev gravid fick hon något annat att säga ja till, istället för drogerna, vilket gjorde upphörandet möjligt. Lisa antyder samma sak med formuleringen ”*jag kör på sista tåget nu*”. Även för Gabriella, som varit hemlös länge och först bott i husvagn, sedan i sin bil och slutligen förpassades till ett tält, behövdes något annat att säga ja till i form av ett spännande, konformt liv. Vi minns Gabriellas ord: ”*få se nu vad livet har att erbjuda, om jag låter bli att plocka upp i fem års tid*”.

Att tröttna på sin situation på grund av att den kriminella livsstilen pågått en lång tid och fört med sig för många negativa hälsomässiga och sociala konsekvenser är emellertid inte samma sak som att *mogna* ifrån den kriminella livsstilen. Kvinnorna upphör i olika åldrar, och de är ambivalent inställda till huruvida de är annorlunda nu jämfört med när de var aktiva i den kriminella livsstilen. Samtliga kvinnor bekräftar att de har förändrats på något sätt, men när jag frågade kvinnorna om huruvida de upplever att de förändrats som individer sedan de upphört med den kriminella livsstilen möttes jag, något oväntat, av motstånd. Johanna först:

Johanna: Vi missbrukare tycker det är kul att vara olydiga, hehe.

Robin: Javisst, ja herregud.

Johanna: Ja. Vi är ju liksom småbarn, allihopa [...]

Robin: Okej, känns det som att du har vuxit ifrån det nu då eller?

Johanna: Nej absolut inte, men när man är ute och knarkar alltså man tar ju inte ansvar. Och ansvar är väl det som gör att man är vuxen liksom.

Johanna betar sig inte som ett småbarn nu eftersom hon inte knarkar längre, men hon har fortfarande beteendet i sig, och skulle bete sig likadant idag om hon knarkade. Denna uppfattning delas av Nora, som vi minns i ett tidigare citat berättade om sina två identiteter *Knarkar-Nora* och *Mamma-Nora*, som hon menar att hon fortfarande har i sig. Vidare sa Lisa ”*högmöd går före förfall*” och menade att hon aldrig får glömma var hon kommer ifrån och vem hon är, för då riskerar hon återfall. Wilma talar om samma sak: ”*Jag är nykter alkoholist/narkoman. Inte före detta, utan jag är det. Och jag kommer vara det för all framtid*”. Här framgår kvinnornas medvetenhet om risken att återfalla i den kriminella livsstilen. Som de lever idag är kriminalitet och narkotikaintag otänkbara handlingsalternativ, men om de inte aktivt upprätthåller sin konforma livsstil och håller sig borta från framförallt narkotikans lockelser är risken stor att de faller tillbaka i sina gamla vanor.

8. Diskussion och slutsats

Här kopplas mina resultat till studiens teoretiska ansats och tidigare forskning. Diskussionen landar sedan i en slutsats med konkreta svar på studiens två forskningsfrågor: ”Vilka faktorer spelar in vid kvinnors upphörande med kriminella livsstilar?” samt ”Hur kan upphörande med kriminella livsstilar förstås utifrån ett intersektionellt perspektiv på genus- och åldersnormer?”.

Avsnitt 8.1 visar tydligt att kvinnorna under tiden som aktiva i sina kriminella livsstilar ständigt förhöll sig till ett femininitetsideal, det som Lander (2003) benämner normativ femininitet, och strävade efter att framstå som rena, fräscha, skötsamma, omhändertagande och respektabla kvinnor. Lika tydligt är det att de, i likhet med kvinnorna i Landers (2003) studie, ständigt varit medvetna om att de avvek från detta ideal, eftersom de känt sig tvungna att förstå sig och ta till särskilda strategier för att framstå som bättre kvinnor än de upplevde sig vara, inför sig själva såväl som inför andra. Carlsson (2013) poängterade att kvinnor även kan ägna sig åt maskulinitetsgörande, dvs. begå manligt kodade handlingar för att framstå som manliga i sina egna och andras ögon. Något tecken på att kvinnorna ägnat sig åt maskulinitetsgörande har jag emellertid inte funnit i intervjuerna. När kvinnorna berättar om

tillfällen då de ägnat sig åt manligt kodade handlingar, som att slåss på krogen eller begå brott för att det är roligt, framgår att de även vid dessa tillfällen förhållit sig till ett kvinnoideal. Dock är det inte sällan i dessa berättelser som deras medvetenhet om den egna avvikelserna är som mest framträdande, vilket exemplifieras i Gabriellas uttalande om att hon slogs ”*som en jävla markatta*”. Brott och andra maskulint kodade handlingar är således, precis som Carlsson (2014) konstaterat, inget lyckosamt sätt för kvinnor att framhäva sin kvinnlighet på. Eftersom kvinnorna inte ägnat sig åt maskulinitetsgörande har Carlssons (2013) åldersgraderade maskulinitetsperspektiv begränsade möjligheter att skapa förståelse för kvinnornas upphörandeprocesser.

Handlingsalternativen i den kriminella livsstilen begränsades kraftigt av kvinnornas narkotikaberoende. Här stödjer mina resultat således resultaten hos Bäckman, m.fl. (2014). Livet cirkulerade helt kring att inta narkotika, köpa narkotika eller komma över pengar för att kunna köpa narkotika. När kvinnorna sedan upphörde med den kriminella livsstilen var det narkotikan de fokuserade på att upphöra med, inte andra brott. Detta resultat är helt i linje med Colman och Vander Laenens (2012) resultat som pekar på att upphörande med brott är underordnat upphörande med narkotika.

Den kriminella livsstilen och inte minst narkotikaberoendet slet hårt på kvinnorna, som alla efter en tid ledsnade på det liv de levde. Den marginaliserade tillvaron och beroendet till drogen begränsade emellertid kvinnornas möjligheter att upphöra, och en tendens till det som Sampson och Laub (1997) benämner *cumulative disadvantage* kan skönjas eftersom såväl de socioekonomiska som de hälsomässiga konsekvenserna blev fler och allvarigare ju längre tiden gick. I kvinnornas berättelser är det tydligt att det krävdes något annat, mer attraktivt och uppfyllande än drogerna, att säga ja till för att kunna säga nej till den kriminella livsstilen, hur destruktivt livet än tedde sig. Detta resultat har även visat sig i alkohol- och drogforskningen (se t.ex. Blomqvist 2004). Att kvinnorna ledsnar på sin situation har stor betydelse för deras upphörande eftersom det gör dem redo för att utsättas för tillfällen till förändring, vilket är det första steget i Giordanos (2014) kognitiva förändringsprocess.

Precis som den tidigare forskningen av Giordano (2014), Nilsson (2003), Laub och Sampson, (2003) samt Maruna (2001) gör gällande samspelar många olika faktorer med varandra under en upphörandeprocess. Ett fenomen som är extra framträdande i kvinnornas berättelser är emellertid graviditet, som för flera av kvinnorna fungerat som ett tillfälle till förändring.

Graviditeten fungerar som ett starkt tillfälle till förändring mycket på grund av att den gör sig fysiskt påmind hela tiden genom kvinnornas kroppar. Lisa menar att ”*man måste*” sluta droga vid graviditet, och Johanna säger ”*det är lite svårare för mig att sätta en spruta i armen när det sparkar i magen*”. Eftersom kvinnorna inte kan knarka under graviditeten får de dessutom perspektiv på sin livsstil då de får uppleva något annat: ett drogfritt alternativ. Med tiden märkte kvinnorna hur knarket ”*blev så jävla obetydligt*”, vilket kan bero på att de nu har något annat att säga ja till (Blomqvist 2004). Graviditet är mycket starkt kopplat till normativ femininitet genom moderskapet (Lander 2003). Eftersom kvinnorna strävar efter att uppfylla detta ideal ser de graviditeten som något bra och önskvärt. Att bli mamma är ett av få tillgängliga sätt för kvinnorna att uppfattas som bättre kvinnor. Graviditeten kopplas till upphörande eftersom kvinnorna, om de inte upphör, riskerar att uppfattas som dåliga mödrar, vilket enligt Byrne och Trew (2008) kan anses vara betydligt värre än att uppfattas som kriminella. Genusnormer har således spelat avgörande roll i kvinnornas upphörandeprocesser. Graviditet som tillfälle till förändring är i stort förbisedd i upphörandelitteraturen, vilket har sin logiska förklaring i att forskningen främst inriktats på män. Eftersom graviditeten är vigd åt det kvinnliga könet har fenomenet inte dykt upp i dessa studier.

Här är det också tydligt att genusnormerna spelar större roll än åldersnormerna, eftersom kvinnorna fött sina barn i olika åldrar, samt då kvinnorna aldrig antyder att deras egen ålder eller vilja att mogna ifrån den kriminella livsstilen påverkade beslutet att behålla barnen. När det gäller det tredje och fjärde steget i Giordanos (2014) kognitiva förändringsprocess som rör konstruktionen av den nya, konventionella identiteten som är annorlunda från den gamla, kriminella gör kvinnorna motstånd mot uppfattningen om att de skulle vara annorlunda som individer nu jämfört med innan upphörandet. Detta reser frågetecken kring åldersnormers och mognadsprocessens innebörd för upphörandet. Kvinnorna menar att narkotikan gör dem omogna. Därför är drogfrihet en förutsättning för mognad. Vidare är familjebildning en central aspekt av livsmanuset, som skulle kunna innebära att kvinnorna definierade sig själva som mer mogna sedan de blivit mödrar (Lander 2014). Emellertid upplever inte kvinnorna att de vuxit eller mognat ifrån sina gamla handlingsmönster och beteenden. Kvinnorna i min studie gör inga kopplingar mellan narkotikaberoende och ungdomlighet i sina berättelser. De ser på sitt beroende som en sjukdom som de alltid kommer att ha. En realitet som de aldrig kommer kunna mogna ifrån. Att vara narkotikaberoende kvinna i en mansvärd har för kvinnorna alltid inneburit en avvikelse från normen, oavsett vilken ålderskategori de befunnit sig i. Kvinnornas upphörandeprocesser går således inte att koppla till åldersnormer, eftersom

en kriminell livsstil är problematisk för kvinnor i alla åldrar (se även Lander 2014). Emellertid är åldersspannet hos mina intervjudeltagare inte så stort som jag kunde önska för att dra riktigt höga växlar på åldersnormers inverkan på kvinnornas upphörandeprocesser.

Slutligen är det intressant att fenomen som enligt den tidigare forskningen fungerat som tillfällen till förändring hos män, som arbete, religiositet eller att träffa den rätte partnern, inte tillskrivs betydelse i kvinnornas berättelser. Frågan om huruvida dessa fenomen kan vara genus-specifika och därför spela större roll för mäns kriminella livsstilar än för kvinnors diskuteras vidare i den avslutande kommentaren nedan.

8.1 Slutsats

Utifrån diskussionen ovan blir svaret på studiens första forskningsfråga, ”Vilka faktorer spelar in vid kvinnors upphörande med kriminella livsstilar?”, att narkotikaberoende spelar stor roll eftersom det är detta, snarare än annan brottslighet, som kvinnorna menar att de upphört med. Det enskilt viktigaste tillfället till förändring som kvinnorna menar möjliggjorde upphörandet är graviditet, ett fenomen som förbisetts i den mansdominerade upphörandelitteraturen. Dock är det på inget sätt så att graviditet är lika med upphörande med en kriminell livsstil.

Upphörandeprocessens komplexitet visar sig tydligt även i mina resultat.

För att nå djupare förståelse för när och varför exempelvis graviditeter kan ge tillfälle till förändring har jag använt ett intersektionellt perspektiv på genus- och åldersnormer, vilket leder oss in på svaret på den andra forskningsfrågan: ”Hur kan upphörande med kriminella livsstilar förstås utifrån ett intersektionellt perspektiv på genus- och åldersnormer?”.

Kvinnorna förhöll sig ständigt till den normativa femininiteten. Deras narkotikamissbruk och kriminalitet i övrigt gjorde emellertid att de uppfattades som avvikare i förhållande till femininitetsidealet, såväl av sig själva som av andra. Graviditet är mycket starkt kopplat till normativ femininitet genom moderskapet. Att bli mödrar definierades därför av kvinnorna som något önskvärt, och sågs som en bra möjlighet att förändra sig till det bättre. Det kan också ha uppfattats som nödvändigt att förändra sig till det bättre, eftersom kvinnorna annars riskerat att uppfattas som dåliga mödrar, vilket kan vara förödande för femininitetsprojektet. Genusnormernas inverkan på upphörandeprocessen är därmed stor. När det gäller åldersnormer är resultaten inte lika tydliga. Kvinnorna antyder aldrig att deras egen ålder påverkade beslutet att behålla barnen. Vidare menar de att de inte vuxit eller mognat ifrån sina gamla handlingsmönster och beteenden. De gör heller inga kopplingar mellan den kriminella livsstilen och ungdomlighet i sina berättelser. Att åldersnormernas roll inte tillskrivs betydelse

i kvinnornas berättelser om upphörandeprocessen kan bero på att den kriminella livsstilen alltid inneburit att kvinnorna avvikit från det normala, oavsett ålder.

9. Avslutande kommentar med uppslag till vidare forskning

Narkotikans framträdande roll i kvinnornas kriminella livsstilar visar hur viktigt det är att integrera alkohol- och drogforskning i den kriminologiska upphörandeforskningen. Vidare visar studiens resultat på vikten av ett genusperspektiv för att skapa djupare förståelse för upphörandeprocessen. Många forskningsrapporter har påvisat vikten av arbete, religiositet och att träffa den rätta partnern för ett lyckat upphörande för män. Att dessa fenomen inte tillskrivs betydelse i kvinnornas berättelser inspirerar till att lyfta frågan om huruvida de är genusspecifika. Jag har i ett tidigare arbete (Kristensson 2011: 27-29) visat att betydelsen av partners för upphörandet kan vara genusspecifikt då det är troligare för brottsaktiva män att träffa konforma individer av det motsatta könet än för kvinnor i samma situation. På samma sätt kan det tänkas att ett lyckosamt arbetsliv är mer eftersträvanvärt för individer som strävar efter att uppfattas som manliga än för andra. Religionens roll i upphörandeprocessen är starkt kopplad till de vårdprogram som individerna deltar i via Anonyma Alkoholister och Anonyma Narkomaner. Det är rimligt att anta att dessa vårdprogram från början är framtagna för att hjälpa män ur sin kriminella livsstil. En förklaring till att religionen spelar mindre roll för kvinnors upphörande kan således vara att de inte på samma sätt kan tillgodogöra sig vården de erbjuds via dessa vårdprogram. Dessa spekulationer vore mycket intressanta att undersöka och lämnas som förslag till vidare forskning.

Litteraturförteckning

Aspers, P. (2011). *Etnografiska metoder*. Malmö: Liber.

Bertaux, D. & Kohli, M. (1984). "The Life Story Approach: A Continental View". *Annual Review of Sociology*. Vol. 10: 215-237.

Block, C. R. & Carr, N. T. (2012). "AGE AND WOMEN'S OFFENDING". I: Jensen, V. (Red.). *Women Criminals: An Encyclopedia of People and Issues*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.

Blomqvist, J. (2004). "Sweden's "War on Drugs" in the Light of Addicts Experiences". *NAD Publication*. Vol. 44: 139-172.

Bryman, A. (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

BRÅ. (2012). *Återfall i brott: Mönster i risken för återfall bland lagförda personer*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Burgess-Proctor, A. (2006). "Intersections of Race, Class, Gender and Crime: Future Directions for Feminist Criminology". *Feminist Criminology*. Vol. 1, nr. 1: 27-47.

Byrne, C. F. & Trew, K. J. (2008). "Pathways Through Crime: The Development of Crime and Desistance in the Accounts of Men and Women Offenders". *The Howard Journal of Criminal Justice*. Vol. 47: 238-258.

Bäckman, O. Estrada, F. & Nilsson, A. (2014). "Crime, Drugs and Life Changes - The Role of Substance Abuse in Processes of Exclusion Among Registered Offenders". Opublicerat manuskript. (Version: 2014-02-31).

Carlsson, C. (2012). "Using "Turning Points" to Understand Processes of Change in Offending: Notes from a Swedish Study of Life Courses and Crime". *British Journal of Criminology*. Vol. 52: 1-16.

Carlsson, C. (2013). "Masculinities, Persistence, and Desistance". *Criminology*. Vol. 51, nr. 3: 661-693.

Carlsson, C. (2014). *Continuities and Change in Criminal Careers*. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionens avhandlingsserie nr. 34.

Colman, C. & Vander Laenen, F. (2012). "Recovery Came First": Desistance Versus Recovery in the Criminal Careers of Drug-Using Offenders". *The Scientific World Journal*. Vol. 2012: 1-9.

Connell, R. W. (2002). *Gender*. Cambridge, UK: Polity Press.

Connell, R. W. (2005). *Masculinities*. Andra upplagan. Cambridge, UK: Polity Press.

Crenshaw, K (1991) "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color". *Stanford Law Review*. Vol. 43, nr. 6: 1241-1299.

Emerson, R. M. Fretz, R. I. & Shaw, L. L. (2011). *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Chicago: University of Chicago Press.

Estrada, F. & Nilsson, A. (2012). "Does It Cost More to Be a Female Offender? A Life-Course Study of Childhood Circumstances, Crime, Drug Abuse, and Living Conditions". *Feminist Criminology*. Vol. 7, nr. 3: 196-219.

Farrington, D. P. (1986). "Age and Crime". I: Tonry, M. & Morris, N. (Red.). *Crime and Justice: An Annual Review of Research*. Vol. 7. Chicago: University of Chicago Press.

Farrington, D. P. (1995). "The Development of Offending and Antisocial Behavior From Childhood: Key Findings From the Cambridge Study in Delinquent Development". *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. Vol. 36: 929-964.

Farrington, D. P. (2003). "Developmental and Life-Course Criminology: Key Theoretical and Empirical Issues. The 2002 Sutherland Award Adress". *Criminology*. Vol. 41: 221-255.

Farrington, D. P. (2005). "Childhood Origins of Antisocial Behavior". *Clinical Psychology and Psychotherapy*. Vol. 12: 177-190.

Farrington, D. P. Piquero, A. R. & Jennings, W. G. (2013). *Offending from Childhood to Late Middle Age: Recent Results from the Cambridge Study in Delinquent Development*. New York: Springer.

Gadd, D. (2013). "Review Essay: Making Criminology Good: A Response to Shadd Maruna". *The Howard Journal*. Vol. 42, nr. 3: 316-322.

Giele, J. Z. (2009). "Life Stories to Understand Diversity". I: Elder Jr., G. H. & Giele, J. Z. (Red.). *The Craft of Life Course Research*. New York: Guilford Press.

Giordano, P. C. Cernovich, A. & Rudolph, L. J. (2002). "Gender, Crime and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation". *The American Journal of Sociology*. Vol. 107, nr. 4: 990-1064.

Giordano, P. C. (2014). "Gender, Crime and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation". I: Humphrey, J. A. & Cordella, P. (Red.). *Effective Interventions in the Lives of Criminal Offenders*. New York: Springer Science + Business Media.

Gottfredsson, M. R. & Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Hellström, H. (2000). *Atombomb*. På: *Känn ingen sorg för mig Göteborg* [CD]. Göteborg: Virgin Records Sweden.

Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. (1995). *The Active Interview. Qualitative Research Methods Series 37*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.

Kristensson, R. (2011). "...Tills jag träffade min fru...": *Om betydelsen av partner för individers upphörande med kriminalitet*. Examensarbete för kandidatnivå. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionen.

- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kåks, H. (2009). "Unga och vuxenblivande". I: Lindgren, S. (Red.) *Ungdomskulturer*. Malmö: Gleerups.
- Lander, I. (2003). *Den flygande maran. En studie om narkotikabrukande kvinnor i Stockholm*. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionens avhandlingsserie nr. 11.
- Lander, I. (2014). "“Det går inte an som farmor”": Genus, åldrande och narkotikabruk". I: Lomell, H. M. & Finstad, L. (Red). *Motmæle. En antologi til Kjersti Ericsson, Cecilie Høigård og Guri Larsen*. Oslo: Novus.
- Laub, J. H. & Sampson, R. J. (2001). "Understanding Desistance from Crime". I: Tonry, M. (Red.). *Crime and Justice: A Review of Research*. Vol. 28: 1-69. Chicago: University of Chicago Press.
- Laub, J. H. & Sampson, R. J. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Lemert, E. (1951). *Social Pathology*. New York: McGraw-Hill.
- Loeber, R. & LeBlanc, M. (1990). "Toward a Developmental Criminology". I: Tonry, M. & Morris, N. (Red.). *Crime and Justice: A Review of Research*. Vol. 12. Chicago: University of Chicago Press.
- Maruna, S. (2001). *Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*. Washington, D.C.: American Psychological Association Books.
- Mason, G. & Stubbs, J. (2012). "Feminist Approaches to Criminological Research". I: Gadd, D. Karstedt, S. & Messner, S. F. (Red.). *The SAGE Handbook of Criminological Research Methods*. London: SAGE Publications.
- Matza, D. (1964). *Delinquency and Drift*. New York: Wiley.
- Messerschmidt, J. W. (1993). *Masculinities and Crime: Critique and Reconceptualization of Theory*. Boston: Rowman & Littlefield Publishers.
- Messerschmidt, J. W. (2004). *Flesh and Blood: Adolescent Gender Diversity and Violence*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Miller, J. (2012). "Grounding the Analysis of Gender and Crime: Accomplishing and Interpreting Qualitative Interview Research". I: Gadd, D. Karstedt, S. & Messner, S. F. (Red.). *The SAGE Handbook of Criminological Research Methods*. London: SAGE Publications.
- Moffitt, T. (1993). "'Life-Course Persistent' and 'Adolescence-Limited' Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy". *Psychological Review*. Vol. 100: 674-701.

Nilsson, A. (2002). *Fånge i marginalen: Uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i brott bland fångar*. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionens avhandlingsserie nr. 8.

Nilsson, A. (2003). "Living Conditions, Social Exclusion and Recidivism Among Prison Inmates". *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. Vol. 4: 57-83.

Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1997). "A Life-Course Theory of Cumulative Disadvantage and the Stability of Delinquency". I: Thornberry, T. P. (Red.). *Developmental Theories of Crime and Delinquency*. New Brunswick: Transaction.

Sandberg, S. & Copes, H. (2012). "Speaking with Ethnographers: The Challenges of Researching Drug Dealers and Offenders". *Journal of Drug Issues*. Vol. 43, nr. 2: 176-197.

Savolainen, J. (2009). "Work, Family and Criminal Desistance: Adult Social Bonds in a Nordic Welfare State". *British Journal of Criminology*. Vol. 49, nr. 3: 285-304.

SOU. (2010). *Kriminella grupperingar – motverka rekrytering och underlätta avhopp*. Betänkande av utredningen mot kriminella grupperingar.

Thomsson, H. (2010). *Reflexiva intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.

Uggen, C. (1998). "Crime in the Breaking: Gender Differences in Desistance". *Law & Society Review*. Vol. 32, nr. 2: 339-366.

Vetenskapsrådet. (Inget datum). *Forskningsetiska principer inom humanistisksamhällsvetenskaplig forskning*. Elanders Gotab.

Appendix

Bilaga 1 - Intervjuteman

Självbeskrivning

- Viktigast i livet
- Annorlunda nu än då? I andras ögon?
- Exkriminell / Exmissbrukare / Exdrogbrukare?

Droger

- Är knark brott? - Ta själv? - Deala?
- Sluta med droger - sluta med brott?

Situationen idag

- Hur går det att upphöra?
- Varför upphöra?
- Egen vilja/motivation
- Sia om framtida kriminalitet / drogbruk

Vänner. Kriminella, konforma

- Nu
- Då
- Relationer till andra (ledare/följare/många vänner)
- Vänner kvar sedan kriminella livet?

Partners, kriminella, konforma

- Nu
- Då
- Seriösa förhållanden
- Att leva/bo tillsammans

Boendesituation

Institutioner. Häkte. Fängelse. LVU. LVM.

- Kontakten med andra intagna, Hur såg de på dig?
- Kontakten med anställda, hur såg de på dig?

Polisen.

- Erfarenheter, bra och dåliga
- Hur såg de på dig?

Socialen.

- Erfarenheter, bra och dåliga
- Strategier vid möten
- Hur såg de på dig?

Hälsa

Utbildning

Arbete

- Nu
- Då

Religiositet

Bilaga 2 - Materialöversikt

Tabell 1: Sammanställning av ålder, drogbruk, antal barn samt intervjulängd för respektive kvinna.

Kvinna	Drogbruk (huvuddrog understruken)	Har barn	Längd på intervju
Johanna. 25-års åldern	Amfetamin, <u>Heroin</u> och andra Opiater, Bensodiazepiner.	Nej, är gravid	2:40
Nora. 25-års åldern	Amfetamin, Ecstasy, Alkohol, Internetdroger, Cannabis (främst Hasch).	Ja, i 5-års åldern	2:10
Lisa. 45-års åldern	Hasch, <u>Amfetamin</u> , Alkohol, Bensodiazepiner.	Ja, tre st.: Två i 20-års åldern, ett i 5-års åldern	2:00
Sara. 35-års åldern	LSD, Ecstasy, Amfetamin, Heroin, Rohypnol och andra Bensodiazepiner, Cannabis (främst Hasch).	Ja, i småbarnsåldern	2:55
Wilma. 35-års åldern	Alkohol, <u>Amfetamin</u> , Metamfetamin, Bensodiazepiner, Morfin och andra Opiater, Hasch, LSD, Ecstasy.	Ja, i småbarnsåldern	2:05
Gabriella. 35-års åldern	<u>Amfetamin</u> , Hasch, Rohypnol, Alkohol.	Nej	2:20

Kvinnornas och barnens ålder är avrundad till femtal av anonymitetsskäl. I drogkolumnen har jag exkluderat droger som kvinnorna endast ”testat på”. Jag har istället nöjt mig med att ta med de droger som de aktivt använt i perioder. Kolumnen ”Längd på intervju” redovisar längden på inspelningen, dvs. exklusive introduktion, kontaktskapande, pauser och avtackning.